

C. CORNELII TACITI

OPERA.

TOMUS III.

C. CORNELII TACITI
OPERA,

EX EDITIONE

JER. JAC. OBERLINI,

SEDULÂ RECENSIONE ACCURATA:

QUIBUS ACCESSERUNT

GABRIELIS BROTERII
SUPPLEMENTA,

CUM LOCUPLETI INDICE.

TOMUS III.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN;
LAW ET WHITTAKER; J. BOOKER; BALDWIN,
CRADOCK, ET JOY; WALKER ET EDWARDS;
J. ROBINSON; ET B. REYNOLDS:
EXCUDIT S. HAMILTON.

1817.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBRI QUINQUE.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

I. Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt. Nam, post conditam Urbem, septingentos et viginti prioris ævi annos multi auctores retulerunt, dum res populi Rom. memorabantur pari eloquentiâ ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessêre: simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitiâ reipublicæ ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile adverseris; obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam et sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet, principatum D. Nervæ et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui; rarâ temporum felicitate, ubi sentire, quæ velis, et, quæ sentias, dicere licet.

U.C. 822.
J.C. 69.

II. Opus aggredior opimum casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace sævum. Quatuor principes ferro interemti. Trina bella civilia; plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ in Oriente, adversæ in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliæ nutantes: perdomita Britannia, et statim missa: coortæ in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Mota etiam prope Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio. Jam vero Italia novis cladibus, vel post longam sæculorum seriem repetitis, afflicta. Haustæ aut obrutæ urbes, fecundissima Campaniæ ora. Urbs incendiis vastata, consumtis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: pollutæ cærimoniæ: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti cædibus scopuli. Atrocius in Urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec minus præmia delatorum invisa, quam scelera; cum alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent, verterent cuncta odio et terrore. Corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et, quibus deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeo virtutum sterile sæculum, ut non et bona exempla prodiderit.

III. Comitatæ profugos liberos matres: secutæ maritos in exsilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversus tormenta, servorum fides: supremæ clarorum virorum necessitates; ipsa necessitas fortiter tolerata; et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cœlo terrâque prodigia, et fulminum monitus, et futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus populi Rom. cladibus, magisve justis indiciis approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem.

IV. Cæterum, antequam destinata componam, re-

petendum videtur, qualis status Urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit; ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causæque noscantur. Finis Neronis, ut lætus, primo gaudentium impetu, fuerat, ita varios motus animorum, non modo in Urbe, apud patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque, conciverat: evulgato imperii arcano, posse principem alibi, quam Romæ fieri. Sed patres læti, usurpatâ statim libertate, licentius, ut erga principem novum et absentem; primores equitum proximi gaudio patrum; pars populi integra, et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exsulum, in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus, longo Cæsarum sacramento imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu, quam suo ingenio, traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbæ promissum, neque magnis meritis ac præmiis eumdem in pace, quem in bello, locum, præventamque gratiam intelligit apud principem a legionibus factum; pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini præfecti, imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed, quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones, senium atque avaritiam Galbæ increpantium. Laudata olim et militari famâ celebrata severitas ejus angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita XIV annis a Nerone assuefactos, ut haud minus vitia principum amarent, quam olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox, pro republicâ honesta, ipsi anceps, Legi a se militem, non emi. Nec enim ad hanc formam cætera erant.

VI. Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemtu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano, consulari: ille, ut Nymphidii socius, hic, ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes, perierant. Introitus in Urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ, quam e classe Nero conscripserat, plena Urbs exercitu insolito: multi adhoc numeri e Germaniâ ac Britanniâ et Illyrico, quos idem Nero, electos præmissosque ad claustra Caspiarum, et bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Forte congruerat, ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum, in Africâ haud dubie turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germaniâ, cum similia cœptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens, legati legionum, interfecerant, antequam juberentur. Fuêre qui crederent, Capitonem, ut avaritiâ et libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed a legatis, bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro; et Galbam, (mobilitate ingenii, an, ne altius scrutaretur?) quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobâsse. Cæterum utraque cædes sinistre accepta: et, inviso semel principe, seu bene seu male facta premunt. Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti: servorum manus subitis avidæ, et, tamquam apud senem, festinantes: eademque novæ aulæ mala, æque gravia, non æque excusata. Ipsa ætas Galbæ irrisui ac fas-

tidio erat assuetis juventæ Neronis, et imperatores formâ ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romæ, tamquam in tantâ multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis, et in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanicis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademtis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbiâ recentis victoriæ, et metu, tamquam alias partes fovissent. Tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galbâ Verginius: an imperare voluisset, dubium; delatum ei a milite imperium, conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio, per simulationem amicitiæ; quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior exercitus legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senectâ ac debilitate pedum invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen; adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuêre; donec, missu Galbæ, A. Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sane aliæ legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentius egerunt: seu, quia procul et Oceano divisæ; seu crebris expeditionibus doctæ hostem potius odisse. Quies et Illyrico: quamquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginium legationibus adîssent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberri-

mum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus. Syriam et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat: mox, attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiæ repositus, tam prope ab exsule fuit, quam postea a principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cum vacaret; quoties expedierat, magnæ virtutes: palam laudes; secreta male audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere imperium, quam obtinere. Bellum Judaïcum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus. Quippe Titum, filium, ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. Occultâ lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.

XI. Ægyptum copiasque, quibus coërceretur, jam inde a D. Augusto, equites Romani obtinent loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fecundam, superstitione ac lasciviâ discordem ac mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander, ejusdem nationis. Africa ac legiones in eâ, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicumque principe, post experimentum domini minoris. Duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia, et quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cum Ser. Galba iterum, Titus Vinius, consules, in-

choavêre annum, sibi ultimum, reip. prope supremum.

XII. Paucis post Kal. Januarias diebus Pompeii Propinqui, procuratoris, e Belgicâ literæ afferuntur: superioris Germaniæ legiones, ruptâ sacramenti reverentiâ, imperatorem alium flagitare, et senatui ac pop. Rom. arbitrium eligendi permittere: quo seditio mollius acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sane crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primum licentiâ ac libidine talia loquendi, dein fessâ jam ætate Galbæ. Paucis judicium aut reip. amor: multi occultâ spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates ipsa Galbæ facilitas intendebat; cum apud infirmum et credulum minore metû et majore præmio peccaretur.

U. C. 823.
J. C. 70.

XIII. Potentia principatûs divisa in T. Vinium, consulem, et Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo, Galbæ liberto, quem, annulis donatum, equestri nomine Martianum vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quam alium. Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; et rumoribus nihil silentio transmittentium, (quia Vinio vidua filia, cœlebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo et reip. curam subîsse, frustra a Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni æmulatione luxûs: eoque jam Poppæam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidi-

num, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppæâ in provinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acrius in dies rapiebat; faventibus plerisque militum, pronâ in eum aulâ Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba, post nuntios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit: adhibitoque, super Vinium ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, præfecto urbis, pauca præfatus de suâ senectute, Pisonem Licinianum arcessi jubet; seu propriâ electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide, ut ignotum, fovebat: et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scriboniâ genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione rectâ severus, deterius interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, apprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: "Si te privatus lege curiatâ apud pontifices, ut moris est, adoptarem, et mihi egregium erat Cn. Pompeii et M. Crassi sobolem in penates meos adsciscere, et tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ decora nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua et amor patriæ impulit, ut principatum, de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo D. Augusti, qui sororis filium, Marcellum, dein generum, Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio

collocavit. Sed Augustus in domo successorem quæsivit; ego, in republicâ; non, quia propinquos aut socios belli non habeam; sed neque ipse imperium ambitione accepi: et judicii mei documentum sint non meæ tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuæ. Est tibi frater pari nobilitate, natu major, dignus hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit; ea vita, in quâ nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum adversam tulisti; secundæ res acrioribus stimulis animos explorant, quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis: sed alii per obsequium imminuent. Irrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectûs venenum, sua cuique utilitas. Ego, ac tu, simplicissime inter nos hodie loquimur: cæteri libentius cum fortunâ nostrâ, quam nobiscum. Nam suadere principi, quod oporteat, multi laboris: assentatio erga principem quemcumque sine affectu peragitur.

XVI. "Etiam si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram, a quo resp. inciperet: nunc eo necessitatis jam pridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Rom. possit, quam bonum successorem, nec tua plus juventa, quam bonum principem. Sub Tiberio et Caio et Claudio, unius familiæ quasi hæreditas fuimus: loco libertatis erit, quod eligi cœpimus. Et, finitâ Juliorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio inveniet: nam generari et nasci a principibus, fortuitum, nec ultra æstimatur: adoptandi judicium integrum; et, si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem, longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provinciâ, aut ego cum unâ legione, sed sua immanitas, sua luxuria, cervicibus publicis depulêre: neque erat adhuc damnati principis exemplum. Nos bello et ab

æstimantibus adsciti, cum invidiâ, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: et, auditâ adoptione, desinam videri senex; quod nunc mihi unum objicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere diutius, neque temporis hujus; et impletum est omne consilium, si te bene elegi. Utilissimusque idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hîc, ut in cæteris gentibus quæ regnantur, certa dominorum domus, et cæteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem." Et Galba quidem hæc ac talia, tamquam principem faceret; cæteri tamquam cum facto loquebantur.

XVII. Pisonem, ferunt, statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum; quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, pro Rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra, placuit: honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione et ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Circumsteterat interim Palatium publica exspectatio, magni secreti impatiens: et male coërcitam famam supprimentes augebant.

XVIII. Quartum Idus Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua et fulgura et cœlestes minæ ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis non terruit Galbam, quo minus in castra pergeret, contemtorem talium, ut fortuitorum; seu, quæ fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, im-

peratoriâ brevitate, adoptari a se Pisonem, more D. Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat. Ac, ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro asseverat, quartam et duodevicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errâsse, et brevi in officio fore. Nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. Tribuni tamen centurionesque et proximi militum grata auditu respondent: per cæteros mœstitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. Constat, potuisse conciliari animos quantulâcumque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor et nimia severitas; cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comtior Galbæ, non longior, quam apud militem sermo: Pisonis comis oratio. Et patrum favor aderat; multi voluntate effusius; qui noluerant, medie; ac plurimi obvio obsequio, privatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et cædem fuit) dictum a Pisone in publico factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia sunt, censuerant patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos: agitatum secreto, num et Piso proficisceretur, majore prætextu; illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat et Laconem, prætorii præfectum, simul mitti: is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœdâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

XX. Proxima pecuniæ cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertiûm donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decimâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ.

At illis vix decimæ super portiones erant, iisdem erga aliena sumtibus, quibus sua prodegerant; cum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni XXX equites Romani præpositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta et sector; et inquieta Urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent, quibus donâsset Nero, quam quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, e prætorio Antonius Taurus et Antonius Naso; ex urbanis cohortibus Æmilius Pacensis; e vigiliis Julius Fronto. Nec remedium in cæteros fuit, sed metûs initium; tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quo magis concupisceret. Prægravem se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursus, et alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem: magis nociturum apud juvenem, ingenio trucem, et longo exsilio efferatum: occidi Othonem posse. Proinde agendum audendumque, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum; nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. Mortem, omnibus ex naturâ æqualem, oblivione apud posteros vel gloriâ distingui. Ac, si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, merito perire.

XXII. Non erat Othonis mollis et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privatâ domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia, cæterasque regnorum

libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena, exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus, et clarum Othoni annum, observatione siderum, affirmant: genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemæus, Othoni in Hispaniâ comes, cum superfuturum eum Neroni promisisset, postquam ex eventu fides, conjecturâ jam et rumore senium Galbæ et juventam Othonis computantium, persuaserat, fore, ut in imperium adscisceretur. Sed Otho tamquam peritiâ et monitu fatorum prædicta accipiebat, cupidine ingenii humani libentius obscura credendi. Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillime ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, affectaverat; in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac, memoriâ Neroniani comitatûs, contubernales appellando; alios agnoscere, quosdam requirere, et pecuniâ aut gratiâ juvare: inserendo sæpius querelas et ambiguos de Galbâ sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrocius accipiebantur, cum, Campaniæ lacus et Achaïæ urbes classibus adire soliti, Pyrenæum et Alpes et immensa viarum spatia ægre sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini. Is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eo paulatim progressus est, ut per speciem convivii, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem Otho secretioribus

apud singulos præmiis intendebat; adeo animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, suâ pecuniâ emtum, dono dederit; per socordiam præfecti, quem nota pariter et occulta fallebant.

XXV. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum, et Veturium, optionem eorumdem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepêre duo manipulares imperium pop. Rom. transferendum; et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos cæterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, per beneficiâ Nymphidii ut suspectos: vulgus et cæteros, irâ et desperatione dilati toties donativi: erant, quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiæ accenderet: in commune omnes metu mutandæ militiæ terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitûs fidem: adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die redeuntem a cœnâ Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et totâ Urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent; non reipublicæ curâ, quam fœdare principis sui sanguine sobrii parabant; sed ne per tenebras, ut quisque Pannoniei vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa; quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversus peritos pervicax.

XXVII. XVIII Kal. Febr. sacrificanti pro æde Apollinis Galbæ haruspex Umbricius tristia exta et

instantes insidias ac domesticum hostem prædicit: audiente Othone, (nam proximus adstiterat) idque, ut lætum e contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo post libertus Onomastus nuntiat, exspectari eum ab architecto et redemtoribus; quæ significatio coëuntium jam militum et paratæ conjurationis convenerat. Otho, causam digressûs requirentibus, cum, emi sibi prædia vetustate suspecta, eoque prius exploranda, finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad milliarium aureum, sub ædem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum "Imperatorem," ac paucitate salutantium trepidum, et sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur: alii conscientiâ, plerique miraculo; pars clamore et gaudio, pars silentio, animum ex eventu sumturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis tribunus: Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra, ac, si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuêre cæteri quoque tribuni centurionesque præsentia dubiis et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deos; cum affertur rumor, rapi in castra, incertum quem senatorem: mox, Othonem esse, qui raperetur: simul ex totâ Urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, pertentari animum cohortis, quæ in Palatio stationem agebat: nec per ipsum Galbam; cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur. Piso pro gradibus domûs vocatos in hunc modum allocutus est: "Sextus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum erat, Cæsar

adscitus sum; quo domûs nostræ aut reipublicæ fatum in vestrâ manu positum est; non, quia meo nomine tristiorem casum paveam, (ut qui, adversas res expertus, cùm maxime discam, ne secundas quidem minus discriminis habere); patris, et senatûs, et ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, quod æque apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motûs habebamus incruentam Urbem, et res sine discordiâ translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset.

XXX. "Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modestiæ: neque enim relatu virtutum in comparatione Othonis opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre imperium, etiam cum amicum imperatoris ageret. Habitune et incessu, an illo muliebri ornatu mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc et comissationes et feminarum cœtus volvit animo: hæc principatûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo enim unquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si respublica et senatus et populus vana nomina sunt; vestra, commilitones, interest, ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversum duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque illæsa ad hunc diem mansit: et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minus XXX transfugæ et desertores, quos centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? Admittitis exemplum? et quiescendo commune crimen facitis? Transcendet hæc licentia in provincias; et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos, pertinebunt. Nec est plus, quod pro cæde principis, quam quod innocentibus datur: sed perinde a nobis donativum ob fidem, quam ab aliis pro facinore accipietis."

XXXI. Dilapsis speculatoribus, cætera cohors, non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio, parat signa, quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs, Vipsaniâ in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus, ut Germanicos milites e Libertatis atrio arcesserent. Legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni, Cerius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta seditio, melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coërcent, exarmantque; quia non ordine militiæ, sed e Galbæ amicis, fidus principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum ingestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavêre; invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos, a Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longâ navigatione ægros, impensiore curâ Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs Palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, cædem Othonis et conjuratorum exitium poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent: neque illis judicium aut veritas; quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis; sed tradito more, quemcumque principem adulandi, licentiâ acclamationum et studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant; T. Vinius, manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos censebat: daret malorum pœnitentiæ, daret bonorum consensui spatium; scelera impetu, bona consilia morâ valescere. Denique eundi ultro, si

ratio sit, eamdem mox facultatem: regressûs, si pœniteat, in alienâ potestate.

XXXIII. Festinandum cæteris videbatur, antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc et segnitiâ terentium tempus imitari principem discat. Non exspectandum, ut, compositis castris, forum invadat, et, prospectante Galbâ, Capitolium adeat: dum egregius imperator, cum fortibus amicis, januâ ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et præclarum in servis auxilium, si consensus tantæ multitudinis, et, quæ plurimum valet, prima indignatio elanguescat. Proinde intuta, quæ indecora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum. Repugnantem huic sententiæ Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinaciâ, in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutius Galba cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio, seu quia erat, seu quia irati ita volebant; et facilius de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, occisum in castris Othonem, vagus primum et incertus rumor: mox, ut in magnis mendaciis, interfuisse se quidam et vidisse, affirmabant, credulâ Famâ inter gaudentes et incuriosos. Multi arbitrabantur, compositum auctumque rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam læta falso vulgaverint.

XXXV. Tum vero non populus tantum et imperita plebs in plausus et immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis Palatii foribus, ruere intus, ac se Galbæ ostentare, præreptam sibi ultionem querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non

ausurus, nimii verbis, linguæ feroces: nemo scire, et omnes affirmare: donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumto thorace, Galba, irruenti turbæ, neque ætate, neque corpore sistens, sellâ levaretur. Obvius in Palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, occisum a se Othonem, exclamavit: et Galba, "Commilito," inquit, "quis jussit?" insigni animo ad coërcendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.

XXXVI. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes: tantusque ardor, ut non contenti agmine et corporibus, in suggestu, in quo paulo ante aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles caveri insuper præpositos jubebat. Strepere cuncta clamoribus et tumultu et exhortatione mutuâ, non tamquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed, ut quemque affluentium militum adspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare juxta, præire sacramentum, modo imperatorem militibus, modo imperatori milites commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit; fidens viribus, et, quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit:

XXXVII. "Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, princeps a vobis nominatus; nec principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, imperatorem populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi unâ, posse. Et, cujus lenitatis est Galba,

jam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, quoties recordor feralem introitum, et hanc solam Galbæ victoriam, cum, in oculis Urbis, decimari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis Urbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit, nisi occisi Obultronii Sabini et Cornelii Marcelli in Hispaniâ, Betui Chilonis in Galliâ, Fonteii Capitonis in Germaniâ, Clodii Macri in Africâ, Cingonii in viâ, Turpiliani in Urbe, Nymphidii in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi cruenta et maculata? aut, ut ipse prædicat, emendata et correcta? Nam, quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro sævitia, parcimoniam pro avaritiâ, supplicia et contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem a Neronis fine menses sunt; et jam plus rapuit Icelus, quam quod Polycleti et Vatinii et Elii paraverunt. Minore avaritiâ ac licentiâ grassatus esset T. Vinius, si ipse imperâsset: nunc et subjectos nos habuit, tamquam suos, et viles, ut alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur, et quotidie exprobratur.

XXXVIII. "Ac, ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, arcessit ab exsilio, quem tristitiâ et avaritiâ sui simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate etiam deos infaustam adoptionem aversantes. Idem senatus, idem populi Rom. animus est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. Cum vos adspexerit, cum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum." Aperire deinde armamentarium jussit: rapta

statim arma, sine more et ordine militiæ, ut prætorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliaribus galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et præcipuum pessimorum incitamentum, quod boni mœrebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in Urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro appropinquantem, assecutus erat: jam Marius Celsus haud læta retulerat: cum alii, in Palatium redire, alii, Capitolium petere, plerique, Rostra occupanda, censerent; plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitâsse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœnâ ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum, vel odio; hæsitationem attulit tempus ac locus, quia, initio cædis orto, difficilis modus: et turbavêre consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu: completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu: neque populi, aut plebis ulla vox; sed attoniti vultus et conversæ ad omnia aures: non tumultus, non quies: quale magni metûs et magnæ iræ silentium est. Othoni tamen, armari plebem, nuntiabatur. Ire præcipites et occupare pericula jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis, forum irrumpunt: nec illos Capitolii adspectus, et imminentium templorum religio, et priores et futuri principes terruêre, quo minus facerent scelus, cujus ultor est, quisquis successit.

XLI. Viso comminus armatorum agmine, vexil-

larius comitatæ Galbam cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo afflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversus dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium Galba projectus e sellâ ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium aut admiratio fuit, varie prodidêre. Alii, suppliciter interrogâsse, quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo donativo deprecatum: plures, obtulisse ultro percussoribus jugulum, agerent ac ferirent, si ita e republicâ videretur: non interfuit occidentium, quid diceret. De percussore non satis constat: quidam Terentium evocatum, alii Lecanium; crebrior fama tradidit Camurium XV legionis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse. Cæteri crura brachiaque, nam pectus tegebatur, fœde laniavêre: pleraque vulnera feritate et sævitiâ trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasêre: de quo et ipso ambigitur, consumseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, non esse ab Othone mandatum, ut occideretur. Quod seu finxit formidine, seu conscientiam conjurationis confessus est: huc potius ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante ædem D. Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illâ die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ cohortis, a Galbâ custodiæ Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis, et scelus exprobrans, ac modo manu, modo voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit, exceptusque misericordiâ publici servi, et contubernio ejus abditus, non religione, nec cærimoniis, sed latebrâ, imminens exitium differebat: cum advenêre, missu Othonis, nominatim

in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus, e Britannicis cohortibus, nuper a Galbâ civitate donatus, et Statius Murcus, speculator; a quibus protractus Piso in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam cædem Otho majore lætitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrâsse dicitur: seu tum primum levata omni sollicitudine mens vacare gaudio cœperat; seu recordatio majestatis in Galbâ, amicitiæ in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis, ut inimici et æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta aquilam legionis: certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui vere, qui falso, ut pulchrum et memorabile facinus, jactabant. Plures quam CXX libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius postea invenit: omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbæ, sed tradito principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem.

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant, quæ fiebant, tanto plura facere. Non adspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ ejus innocentiæque, quasi malis artibus, infensi. Cædis et prædarum initium et optimo cuique perniciem quæri apparebat: sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus: jubere jam poterat. Ita, simulatione iræ, vinciri jussum, et majores pœnas daturum affirmans, præsenti exitio subtraxit.

XLVI. Omnia deinde arbitrio militum acta. Præ-

torii præfectos sibi ipsi legêre: Plotium Firmum, e manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, et, incolumi adhuc Galbâ, partes Othonis secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus, consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecêre, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat: plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, ut vacationes, præstari centurionibus solitæ, remitterentur: namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret: neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat: per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret: ubi, sumtibus exhaustus, socordiâ insuper elanguërat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum in bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos averteret, fiscum suum vacationes annuas exsoluturum, promisit: rem haud dubie utilem, et a bonis postea principibus perpetuitate disciplinæ firmatam. Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus: in Martianum Icelum, ut in libertinum, palam animadversum.

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor urbanus: certant adulationibus cæteri magistratus. Accurrunt patres: decernitur Othoni tribunicia potestas, et nomen Augusti, et omnes principum honores, annitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ, promiscue jacta, hæsisse animo ejus, nemo sensit. Omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in-

certo fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium, atque inde in Palatium vectus, concedi corpora sepulturæ, cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia, composuêre, quæsitis redemtisque capitibus, quæ venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, famâ meliore, quam fortunâ. Fratres ejus, Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar, properatâ adoptione ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius LVII annos variis moribus egit. Pater illi e prætoriâ familiâ, maternus avus e proscriptis. Primâ militiâ infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat; cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cætera militiæ munia eâdem lasciviâ tentâsset, in ipsis principiis stuprum ausa: et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris oneratus catenis, mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus probatusque: servili deinceps probro respersus est, tamquàm scyphum aureum in convivio Claudii furatus: et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit: mox Galbæ amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promtus, et, prout animum intendisset, pravus aut industriùs, eâdem vi. Testamentum T. Vinii, magnitudine opum, irritum. Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbæ corpus diu neglectum et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, e prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contexit. Caput, per lixas calonesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis, punitus a Galbâ fuerat) posterâ

demum die repertum, et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis quinque principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quam suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quam cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens; si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium et metus temporum obtentui, ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit. Pro-consule Africam moderate; jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâsset.

L. Trepidam Urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut, tantum superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. Tum duos, omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modo et eques, quîs aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria: captam toties suis exercitibus Urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, et Perusiam ac Mutinam, nota publicarum cladium nomina, loquebantur. Prope eversum orbem, etiam cum de principatu inter bonos certaretur: sed mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium; mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoque, rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore,

qui vicisset. Erant, qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur: et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama; solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox prædâ gloriâque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem quam otium, præmia quam stipendia malebat. Diu infructuosam et asperam militiam toleraverant, ingenio loci cœlique, et severitate disciplinæ; quam, in pace inexorabilem, discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Viri, arma, equi, ad usum et ad decus supererant: sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur: tum adversus Vindicem contractæ legiones, seque et Gallias expertæ, quærere rursus arma, novasque discordias: nec socios, ut olim, sed hostes, et victos vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus Galbianos: hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum irritati, qui, remissam sibi à Galbâ quartam tributorum partem; eos publice damnatos, in ignominiam exercitûs, jactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, decimari legiones, et promtissimum quemque centurionum dimitti. Undique atroces nuntii, sinistra ex Urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kal. Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum curâ adierat. Redditi plerisque ordines, remissa ignominia, allevatæ notæ: plura ambitione, quædam judicio; in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis assignandisve militiæ ordinibus, integre mutaverat. Nec consularis legati mensurâ, sed in majus omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Id comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena; simul aviditate imperandi. Ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur multi in utroque exercitu, sicut modesti quietique, ita mali et strenui. Sed profusâ cupidine et insigni temeritate legati legionum, Alienus Cæcina et Fabius Valens; e quibus Valens, infensus Galbæ, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, ardorem militum ostentans. Ipsum celebri ubique famâ: nullam in Flacco Hordeonio moram: adfore Britanniam: secutura Germanorum auxilia: male fidas provincias: precarium seni imperium, et brevi transiturum: panderet modo sinum, et venienti Fortunæ occurreret. Merito dubitâsse Verginium, equestri familiâ, ignoto patre: imparem, si recepisset imperium, tutum, si recusâsset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris, imponere jampridem imperatoris dignationem, auferre privati securitatem. Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.

LIII. At in superiore Germania, Cæcina, decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum illexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bæticâ, impigre in partes suas transgressum, legioni præposuit: mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem, flagitari jussit. Cæcina, ægre passus, mis-

cere cuncta, et privata vulnera reipublicæ malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ; quod et bello adversus Vindicem universus adfuerat, nec, nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Unde seditiosa colloquia, et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem mœstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modo suas injurias, modo civitatum vicinarum præmia, et, ubi pronis militum auribus accipiebantur, ipsius exercitûs pericula et contumelias conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus abire legatos, utque occultior digressus esset, nocte castris excedere jubet. Inde atrox rumor, affirmantibus plerisque, interfectos, ac, nisi ipsi consulerent, fore, ut acerrimi militum, et præsentia conquesti, per tenebras et inscitiam cæterorum occiderentur. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles; primo suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens: faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniæ legiones sollenni Kalend. Januariarum sacramento pro Galbâ adactæ, multâ cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: cæteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes; insitâ mortalibus naturâ, propere sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quinta

decima ac sextadecima legiones, nihil ultra fremitum et minas ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori, quarta ac duodevicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalend. Januariarum die, dirumpunt imagines Galbæ; quarta legio promtius, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac, ne reverentiam imperii exuere viderentur, senatûs populique Romani obliterata jam nomina sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galbâ nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis e suggestu locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur.

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus: sed segnis, pavidus, et socordiâ innocens. Quatuor centuriones duodevicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti vinctique. Nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuêre. Nocte, quæ Kal. Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, quartam et duodevicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, in senatûs et populi Rom. verba jurâsse. Id sacramentum inane visum: occupari nutantem Fortunam, et offerri principem, placuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui descivisse a Galbâ superiorem exercitum, nuntiarent: proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut, si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem: et minore discrimine sumi principem, quam quæri.

LVII. Proxima legionis primæ hiberna erant, et promtissimus e legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus, "Imperatorem" Vitel-

lium consalutavit. Secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, III Nonas Januarias Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, auxilia, equos, arma, pecunias offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modo coloniarum aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti, et partâ victoriâ magnæ spes; sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua et balteos phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant; instinctu et impetu et avaritiâ.

LVIII. Igitur, laudatâ militum alacritate, Vitellius, ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit: vacationes centurionibus ex fisco numerat: sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpius approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, procurator Belgicæ, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicæ classis præfectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tamquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo, licebat. Ita in custodiâ habitus; et post victoriam demum, stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque et postulantibus manifestior et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis periculo exemtus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordiâ temporum a legione digressæ, prout inclinâssent, grande momentum, sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, cen-

turiones, de quibus supra retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessêre partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italicâ legione et alâ Taurinâ, Lugduni tendentibus. Nec in Rhæticis copiis mora, quo minus statim adjungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum.

LX. Præerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemtus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius, legatus vicesimæ legionis, olim discors; sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius seditionem et confusum ordinem disciplinæ Cælio; spoliatas et inopes legiones Cælius Trebellio objectabat: cum interim fœdis legatorum certaminibus modestia exercitûs corrupta, eoque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et, aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. Quies provinciæ, quamquam remoto consulari, mansit: rexêre legati legionum; pares jure, Cælius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens allicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam irrumpere; Cæcina propiore transitu, Penninis jugis degredi jussus. Valenti inferioris exercitûs electi, cum aquilâ quintæ legionis et cohortibus alisque, ad XL millia armatorum data: XXX millia Cæcina e superiore Germaniâ ducebat, quorum robur legio una, prima et vicesima, fuit: addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, totâ mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ cunctentur: non obstare

hiemem, neque ignavæ pacis moras: invadendam Italiam, occupandam Urbem: nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quam consulto opus esset. Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus et saginâ gravis; cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator, et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique signum profectionis exposcunt. Nomen Germanici Vitellio statim additum: Cæsarem se appellari etiam victor prohibuit. ' Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ, prævolavit: longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem, ut socios, securi adière. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor exterruit, raptis repente armis ad cædem innoxiæ civitatis: non ob prædam aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie et causis incertis, eoque difficilioribus remediis; donec, precibus ducis mitigati, ab exscidio civitatis temperavêre: cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quæque alia placamenta hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace, tendebantur.

LXIV. Nuntium de cæde Galbæ et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exemta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benigne excepti, modestiâ certavêre; sed bre-

vis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas, a legione quartadecimâ, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primum: mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum aggregantur, prope in prœlium exarsêre; ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Æduos quæsita belli causa: jussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuêre: quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecêre. Sed legio Italica et ala Taurina abductæ. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et, quo incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat: multæ invicem clades, crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat: multus contra in Viennenses honor: unde æmulatio et invidia, et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in eversionem Viennensium impellere, obsessam ab illis coloniam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ referendo: et, ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces: Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli: cuncta illic externa et hostilia: se coloniam Romanam, et partem exercitûs, et prosperarum adversarumque rerum socios: si fortuna contra daret, iratis ne relinquerentur.

LXVI. His et pluribus in eumdem modum, perpulerant, ut ne legati quidem, ac duces partium restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur; cum

haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexêre militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitasque coloniæ valuit; et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta: publice tamen armis multati, privatis et promiscuis copiis juvêre militem. Sed fama constans fuit, ipsum Valentem magnâ pecuniâ emtum. Is diu sordidus, repente dives, mutationem fortunæ male tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus immoderatus, et, inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur. Quoties pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de cæde Galbæ ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis: rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Ægre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pœniteret, ultum ibat: mota propere castra: vastati agri: direptus longâ pace in modum municipii exstructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Rhætica auxilia nuntii,

ut versos in legionem Helvetios a tergo aggrederentur.

LXVIII. Illi, ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversus veteranos prœlium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus: hinc Cæcina cum valido exercitu; inde Rhæticæ alæ cohortesque, et ipsorum Rhætorum juventus, sueta armis et more militiæ exercita: undique populatio et cædes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem Vocetium perfugêre. Ac statim, immissâ cohorte Thracum, depulsi, et, consectantibus Germanis Rhætisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati: multa hominum millia cæsa, multa sub coronâ venumdata. Cumque, dirutis omnibus, Aventicum, gentis caput, justo agmine peteretur, missi, qui dederent civitatem; et deditio accepta. In Julium Alpinum, e principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minus placabilem imperatorem, an militem invenerint: civitatis excidium poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cum Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit: ut est mox vulgus mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quam immodicum sævitiâ fuerat: effusis lacrymis, et meliora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impetravêre.

LXX. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accipit, alam Silanam, circa Padum agentem, sacramento Vitellii

accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox a Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum, qui, Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitûs attollebant, transiêre in partes: et, ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas, adjunxêre: id Cæcinæ per ipsos compertum. Et, quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum alâ Petrinâ, ipse paululum cunctatus, num Rhæticis jugis in Noricum flecteret, adversus Petronium, [Urbis] procuratorem, qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans, plus gloriæ retentâ Italiâ, et, ubicumque certatum foret, Noricos in cætera victoriæ præmia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen, hibernis adhuc Alpibus transduxit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita: eoque plus formidinis afferebant falsæ virtutes et vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, sævitiæ militum subtractum, acciri in Capitolium jubet: clementiæ titulus e viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit. Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimós amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus

Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exsultatio, disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ senectâ, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit, corrupto ad omne facinus Nerone; quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinacius ad pœnam flagitavêre, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, prætexentis, servatam ab eo filiam: et haud dubie servaverat, non clementiâ, quippe tot interfectis, sed effugio in futurum; quia pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam præparat; unde nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eo infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere e totâ Urbe in Palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere; donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum et oscula et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad supplicium Galvia Crispinilla, variis frustrationibus, et adversâ dissimulantis principis famâ, periculo exemta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam, ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Rom. haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium illæsa; mox potens pecuniâ et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxta valent.

LXXIV. Crebræ interim, et muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ, offerebant pecuniam et gratiam, et quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset. Paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stultâ utrimque et indecorâ simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavêre, neuter falso. Otho, revocatis, quos Galba miserat, legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam, easque, quæ Lugduni agebant, copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansêre, promtius, quam ut retenti viderentur. Prætoriani, quos, per simulationem officii, legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs, ad prætorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, et concordiam offerentes. Increpabat ultro, quod tanto ante traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent.

LXXV. Ita promissis simul ac minis tentabantur; ut bello impares, in pace nihil amissuri: neque ideo prætorianorum fides mutata. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in Urbem missi: utrisque frustra fuit: Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem, mutuâ ignorantiâ fallentibus: Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius literas ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, exitium ipsi filioque ejus minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur. Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor clementiæ gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, jurâsse in eum Dalmatiæ ac Pannoniæ et Mœsiæ legiones. Idem ex Hispaniâ allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quamquam a Julio Cordo in

verba Othonis obstricta, diu mansit: nusquam fides aut amor; metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquæ provinciæ, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant; non partium studio; sed erat grande momentum in nomine Urbis ac prætextu senatûs: et occupaverat animos prior auditus. Judaïcum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus, sacramento Othonis adegêre. Simul Ægyptus omnesque versæ in Orientem provinciæ nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectatâ Vipstani Aproniani, proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus, (nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat; et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem cæteræ civitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat.

LXXVII. Otho, ut in multâ pace, munia imperii obibat; quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus ex præsenti usu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalend. Martias ipse, proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delenimentum. Jungitur Verginio Poppæus Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ; plerique, Viennensium honori datum, interpretabantur. Cæteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbæ mansêre. Cælio ac Flavio Sabinis in Julias, Arrio Antonino et Mario Celso in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis addidit: et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis, in solatium, recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sevino Pomtino senatorius locus, qui repe-

tundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem: cujus tum odio etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eâdem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos aggressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quam mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatûs-consultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum alliciendi: et fuêre, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, "*Neroni Othoni*," acclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam irruperant; novem millia equitum, ferociora successu, et prædæ magis quam pugnæ intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repente invasit: apud Romanos omnia prœlio apta: Sarmatæ, dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademtâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque, mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos, nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenêre, vix ulla acies obstiterit. Sed tum, humido die et soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut præ-

duro corio consertum; ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitiâ nivis hauriebantur. Romanus miles facili loricâ et missili pilo aut lanceis assultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) comminus fodiebat; donec pauci, qui prœlio superfuerant, paludibus abderentur: ibi sævitiâ hiemis et vi vulnerum absumti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius, Mœsiam obtinens, triumphali statuâ, Fulvius Aurelius et Julianus Titius ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, et gloriam in se trahente, tamquam et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus remp. auxisset.

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope Urbi excidio fuit. Septimam decimam cohortem, e coloniâ Ostiensi in Urbem, acciri Otho jusserat: armandæ ejus cura Vario Crispino, tribuno e prætorianis, data. Is, quo magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet: tempus in suspicionem; causa in crimen; affectatio quietis in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma cupidinem sui movêre. Fremit miles, et tribunos centurionesque proditionis arguit, tamquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur: pars ignari et vino graves: pessimus quisque in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat: resistentem seditioni tribunum et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac Palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et dispergi, periculosius foret; modo

constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quam suo territus, et præfectos prætorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et abire propere omnes e convivio jussit. Tum vero passim magistratus, projectis insignibus, vitatâ comitum et servorum frequentiâ, senes feminæque, per tenebras, diversa Urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivêre.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem Palatii coërcitus, quo minus convivium irrumperent, ostendi sibi Othonem expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, et Vitellio Saturnino, præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, et, quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, toro insistens, precibus et lacrymis ægre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ Urbe, clausæ domus: rarus per vias populus; mœsta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ, quam pœnitentiæ. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus, præfecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. Finis sermonis in eo, ut quina millia nummûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus, otium et salutem flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium, auctores seditionis ad supplicium ultro postulabat.

LXXXIII. Otho, quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque remedium præsentis licentiæ posceret; vulgus, et plures, seditionibus et ambitioso imperio læti, per turbas et

raptus facilius ad civile bellum impellerentur; simul reputans, non posse principatum, scelere quæsitum, subitâ modestiâ et priscâ gravitate retineri; sed discrimine Urbis, et periculo senatûs anxius, postremo ita disseruit: "Neque ut affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer, (utraque enim egregie supersunt) sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestræ fortitudinis, et erga me modum caritatis. Tumultûs proximi initium, non cupiditate vel odio, quæ multos exercitus in discordiam egêre, ac ne detrectatione quidem aut formidine periculorum; nimia pietas vestra, acrius quam consideratius, excitavit. Nam sæpe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quam scire, oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantum juberi expediat. Si, ubi jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit. An et illic nocte intempestâ rapientur arma? unus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proximâ insanîsse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? imperatoris sui tentorium irrumpet?

LXXXIV. "Vos quidem istud pro me: sed in discursu ac tenebris et rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vitellio et satellitibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur, quid aliud, quam seditionem et discordiam, optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi, pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando, res militares continentur; et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen

quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium et virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit; duorum pœna erit: cæteri abolete memoriam fœdissimæ noctis; nec illas adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. Caput imperii, et decora omnium provinciarum, ad pœnam vocare, non hercle illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Ulli-ne Italiæ alumni, et Romana vere juventus, ad sanguinem et cædem deposcerent ordinem, cujus splendore et gloriâ sordes et obscuritatem Vitellianarum partium præstringimus? Nationes aliquas occupavit Vitellius; imaginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc Urbem domibus et tectis et congestu lapidum stare creditis? Muta ista et inanima intercidere ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum et pax gentium et mea cum vestrâ salus incolumitate senatûs firmatur. Hunc auspicato a parente et conditore Urbis nostræ institutum, et a regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam, ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur."

LXXXV. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserat) grate accepta; compositique ad præsens, qui coërceri non poterant. Non tamen quies Urbi redierat: strepitus telorum et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in Urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. Sed plurimum trepidationis in publico. Ut quemque nuntium fama attulisset,

animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto vero in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, hostem et parricidam Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. In vestibulo Capitolii omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis majorem humanâ speciem: statuam D. Julii in insulâ Tiberini amnis, sereno et immoto die, ab Occidente in Orientem conversam: prolocutum in Etruriâ bovem: insolitos animalium partus; et plura alia, rudibus sæculis etiam in pace observata, quæ nunc tantum in metu audiuntur. Sed præcipuus et cum præsenti exitio etiam futuri pavor, subitâ inundatione Tiberis; qui immenso auctu, proruto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modo jacentia et plana Urbis loca, sed secura ejusmodi casuum implevit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quæstûs et penuriâ alimentorum. Corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein, remeante flumine, dilapsa. Utque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius et via Flaminia iter belli esset obstructum a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho, lustratâ Urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes et cæteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam aggredi statuit; classe validâ et partibus fidâ, quod reliquos cæsorum ad pontem

Milvium, et sævitiâ Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat; factâ et cæteris spe honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi urbanas cohortes, et plerosque e prætorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademtum a Galbâ tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem comitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paulinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, prætorii præfecto: is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paulini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arctâ custodiâ, neque obscurâ; nullum ob crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbæ monstratus. Multos e magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet: in quîs et L. Vitellium, eodem quo cæteros cultu, nec ut imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur mota Urbis cura: nullus ordo metu aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi et longâ pace desides: segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques: quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant e contrario, qui, ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis et reipublicæ cura: levissimus quisque et futuri improvidus, spe vanâ tumens: multi afflictâ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

LXXXIX. Sed vulgus, et magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quæ, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, securâ tum Urbe, et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo D. Augustus res Cæsarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio, tantum pacis adversa in rempublicam pertinuêre. Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coërcita. Nero nuntiis magis et rumoribus, quam armis depulsus. Tum legiones classesque, et, quod raro alias, prætorianus urbanusque miles in aciem deducti: Oriens Occidensque, et quidquid utrimque virium est a tergo; si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuêre, qui proficiscenti Othoni moras religionemque nondum conditorum ancilium, afferrent. Adspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Mart. commendatâ patribus republicâ, reliquias Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, et in speciem magnificum, sed, festinatâ jam pridem exactione, usu sterile. Mox vocatâ concione, majestatem Urbis et consensum populi ac senatûs pro se attollens, adversum Vitellianas partes modeste disseruit: inscitiam potius legionum, quam audaciam, increpans, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiæ, Suetonio Paulino et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur: et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad implendas aures latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ et falsæ: quasi dic-

tatorem Cæsarem, aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio, et vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem Urbis curasque imperii Salvio Titiano fratri permisit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER SECUNDUS.

U.C. 823.
J. C. 70.

I. Struebat jam Fortuna, in diversâ parte terrarum, initia causasque imperio, quod, variâ sorte, lætum reipublicæ aut atrox, ipsis principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Judæâ, incolumi adhuc Galbâ, missus a patre, causam profectionis officium erga principem et maturam petendis honoribus juventam ferebat. Sed vulgus fingendi avidum disperserat, accitum in adoptionem: materia sermonibus, senium et orbitas principis, et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quâdam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa, et, inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita. Ubi Corinthi, Achaïæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant, qui arma Vitellii bellumque affirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. Si pergeret in Urbem, nullam officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris: sed incertâ adhuc victoriâ, et concedente in partes patre, filium

excusatum. Sin Vespasianus rempublicam susciperet, obliviscendum offensarum de bello agitantibus.

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuêre, qui, accensum desiderio Berenices reginæ, vertisse iter crederent. Neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio moderatior. Igitur oram Achaïæ et Asiæ, ac læva maris prævectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam, audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum, initia religionis, templi situm, formam Deæ, (neque enim alibi sic habetur) paucis disserere.

III. Conditorem templi regem Ærian vetus memoria, quidam ipsius deæ nomen id perhibent. Fama recentior tradit, a Cinyrâ sacratum templum, deamque ipsam, conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum accitam; et Cilicem Tamiram intulisse: atque ita pactum, ut familiæ utriusque posteri cærimoniis præsiderent. Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ, quam intulerant, scientiâ hospites cessêre: tantum Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovit, sed mares deliguntur. Certissima fides hædorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum; precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto, madescunt. Simulacrum deæ non effigie humanâ: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metæ modo, exsurgens: et ratio in obscuro.

IV. Titus, spectatâ opulentiâ donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit, de navigatione primum consuluit. Postquam pandi viam et mare prosperum accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat)

ubi læta et congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam, videt, pauca in præsens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiduciâ accessit. Profligaverat bellum Judaïcum Vespasianus; oppugnatione Hierosolymorum reliquâ, duro magis et arduo opere, ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut supra memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace; sed æmulatio et proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies et inexpertus belli labor: auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

V. Vespasianus, acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hostibus obniti: cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia et opes et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermoni, dispositu provisuque civilium rerum peritus; egregium principatûs temperamentum, si, demtis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Cæterum hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluêre: primum per amicos: dein præcipua concordiæ fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: naturâ atque arte compositus alliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum

Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut assolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italiâ Galliâve, viribus Occidentis cœpta: et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant: auditique sæpius in Syriâ Judæâque Cæsares, quam inspecti. Nulla seditio legionum: tantum adversus Parthos minæ, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut, Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire, vulgatum est, ne penes cæteros imperii præmia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles, et vires suas circumspicere. Septem legiones statim, et cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones: hinc Cappadocia Pontusque, et quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia et cæteræ provinciæ, nec virorum inopes, et pecuniæ opulentæ: quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum: sed, bellantibus aliis, placuit exspectari belli exitum: Victores victosque nunquam solidâ fide coalescere: nec referre, Vitellium an Othonem superstitem Fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: et suismet vitiis alterum bello, alterum victoriâ periturum. Igitur arma in occasionem distulêre, Vespasianus Mucianusque nuper, cæteri olim mixtis consiliis: optimus quisque amore reipublicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat; alios ambiguæ domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaïa atque Asia falso exterritæ, velut Nero adventaret; vario super exitu

tibus, veterani e prætorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter: sed loricâ ferreâ usus est, et ante signa pedester, horridus, incomtus, famæque dissimilis.

XII. Blandiebatur cœptis Fortuna, possessâ per mare et naves majore Italiæ parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium: quibus tentandis, aggrediendæque provinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptus, ita prœliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa litora et urbes hostium urere, vastare, rapere; eo atrocius, quod nihil usquam provisum adversum metus. Pleni agri, apertæ domus: occursantes domini juxta conjuges et liberos, securitate pacis, et belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concitâ gente (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus, temere collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoriâ decus esset, neque in fugâ flagitium.

XIII. Irritatus eo prœlio Othonis miles vertit iras in municipium Albium Intemelium: quippe in acie nihil prædæ: inopes agrestes, et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, et gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ, filio abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent, ubi filium occuleret? uterum ostendens, latere respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit.

XIV. Imminere provinciæ Narbonensi, in verba Vitellii adactæ, classem Othonis, Fabio Valenti tre-

pidi nuntii attulêre. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam cum Julio Classico, præfecto, misit: e quibus pars in coloniâ Forojuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis acceleraret. Duodecim equitum turmæ, et lecti e cohortibus, adversus hostem iêre: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Alpini, qui nondum sub signis. Nec mora prœlio: sed acie ita instructâ, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari ut annexa classis, et pugnæ parata, conversâ et minaci fronte prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulêre se hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus; qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoriâ idem audebant. Additus perculsis terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievêre: accitis auxiliis, securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, cedente paulatim metu, occupato juxta colle defensi, mox irrupêre. Atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos conversi equites circumvenerunt. Ac, velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques, subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliæ municipium; Othoniani Albingaunum interioris Liguriæ, revertêre.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, cæterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope afflixit D. Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiam si provenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: et contra dicere ausos, Claudium Phirricum, trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quintium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metûs socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravêre. Sed, ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: insulam esse, quam incolerent, et longe Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alæque protegerent. Et aversi repente animi: nec tamen apertâ vi; aptum tempus insidiis legêre: digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis interficitur; trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulêre: neque eos aut Otho præmio affecit, aut punivit Vitellius, in multâ colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut supra memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore; nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus, et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et præmissæ a Cæcinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat quin

etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repente, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita cæteros terruêre, ut, adesse omnem Cæcinæ exercitum, trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) nec dum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tres prætorias cohortes et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque; quin proditionem, et accitum Cæcinam, clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus, et nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare credulitatem suam; metum ac discrimen ostendere, si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset. Jamque totis castris modesti sermones, et, inserentibus se centurionibus tribunisque, laudari providentia ducis, quod coloniam, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset. Ipse postremo Spurinna, non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, cæteros Placentiam reduxit, minus turbidos, et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium et parendi amor; quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud pœniteret.

XX. At Cæcina, velut relictâ post Alpes sævitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia et coloniæ in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo, brachas, tegmen

barbarum, indutus, togatos alloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quamquam in nullius injuriam insignis equo ostroque veheretur, tamquam læsi gravabantur; insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quam quos in æquo vidêre. Cæcina, Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit; gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cætera fore.

XXI. Sed primus dies impetu magis, quam veterani exercitûs artibus, transactus: aperti incautique muros subiêre, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos jaculantur; sive ab obsessis, dum retorta ingerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidiâ et æmulatione, quod nulla in Italiâ moles tam capax foret. Quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum; redditâ securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. Cæterum multo suorum cruore pulsus Cæcina; et nox parandis operibus assumta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria, et diversæ exhortationes, hinc legionum et Germanici exercitûs robur, inde urbanæ militiæ et prætoriarum cohortium decus attollentium: illi ut segnem ac desidem et circo ac theatris corruptum militem; hi peregrinum et externum increpabant: simul Othonem ac Vitel-

lium celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris quam laudibus stimulabantur.

XXII. Vixdum orto die, plena propugnatoribus mœnia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus; altiora murorum sagittis aut saxis incessere; neglecta, aut ævo fluxa comminus aggredi. Ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra prætoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt: pars subeuntium obruti; pars confixi et exsangues, aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e mœnibus vulnerarentur, rediêre, infractâ partium famâ. Et Cæcina, pudore cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidêre sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis; et Julius Briganticus cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, et Cæcinæ haud alienus, quod ordines in Germaniâ duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitûs parum tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coërcitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus notus infaustusque. Iisdem diebus a Martio Macro haud procul Cremonâ prospere pugnatum:

namque promtus animi Martius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia; et, cæteris Cremonam fugientibus, cæsi, qui restiterant: sed repressus vincentium impetus, ne, novis subsidiis firmati, hostes fortunam prœlii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia ducum facta prave æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paulinum et Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem literis; qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum, fratrem, accitum bello præposuit. Interea Paulini et Celsi ductu res egregiæ gestæ.

XXIV. Angebant Cæcinam necquidquam omnia cœpta, et senescens exercitûs sui fama. Pulsus Placentiâ, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prœlia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, recuperare gloriam, avidius quam consultius, properabat. Ad duodecimum a Cremonâ, (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium, imminentibus viæ lucis occultos, componit: equites procedere longius jussi, et, irritato prœlio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coorirentur. Proditum id Othonianis ducibus: et curam peditum Paulinus, equitum Celsus, sumsêre. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viæ tres prætoriæ cohortes altis ordinibus obtinuêre: dextrâ fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus

cohortibus, et quingentis equitibus. Super hos e prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti, ultro in insidias præcipitantur: nam a lateribus cohortes, legionum adversâ fronte, et subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum: cunctator naturâ, et cui cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex casu, placerent, compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem jubebat; satis cito incipi victoriam, ubi provisum foret, ne vincerentur. Eâ cunctatione spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum impeditas, refugiendi: et modica silva adhærebat; unde rursus ausi promtissimos prætorianorum equitum interfecêre. Vulneratur rex Epiphanes, impigre pro Othone pugnam ciens.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant: nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat; quæ res in prœlio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur: vinctus præfectus castrorum, Julius Gratus, tamquam fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret; cum fratrem ejus, Julium Frontonem, tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Cæterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paulinus receptui cecinisset, utrisque in partibus percrebuerit. Timuisse se, Paulinus ferebat, tantum insuper laboris ac itineris, ne Vitellianus miles, recens e castris, fessos aggrederetur, et perculsis nullum retro subsidium foret. Apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit: nec solum apud Cæcinam, qui culpam in militem conferebat, seditioni magis quam prœlio paratum; Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemtu, et recuperandi decoris cupidine, reverentius et æqualius duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Cæcinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecimâ legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbe agebant; ut cujusque legionis tentoria accessissent, coërcitos a se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam, jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: corrupta jurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens e petulantiâ etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato, pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis, et Narbonensem Galliam circumiri; simul curâ socios tuendi, et militari astu cohortes turbidas, ac, si unâ forent, prævalidas, dispergendi; partem Batavorum ire in subsidium jubet: quod ubi auditum vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones: orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci: si provincia Urbe et salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos artus.

XXIX. Hæc ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coërcere seditionem cœptabat, ipsum invadunt; saxa jaciunt; fugientem sequuntur. Spolia Galliarum, et Viennensium aurum, et pretia laborum suorum occultare, clamitantes, di-

reptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens servili veste apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quod nemo regeret, paventes; silentio, patientiâ, postremo precibus ac lacrymis veniam quærebant. Ut vero deformis et flens, et præter spem incolumis, Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam, (ut est vulgus utroque immodicum) laudantes gratantesque, circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. Ille utili moderatione non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit; gnarus civilibus bellis plus militibus, quam ducibus, licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversâ Cæcinæ pugnâ allatum, et prope renovata seditio, tamquam fraude et cunctationibus Valentis prœlio defuissent. Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: expositos se tanto pauciores integris hostium viribus, querebantur, simul, in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi, quâ promtior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, et quodam inani favore. Hinc æmulatio ducibus. Cæcina, ut fœdum et maculosum, ille, ut vanum ac tumidum, irridebant. Sed condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni objectantes; cum duces partium Othonis,

quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

XXXI. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruêre, minus Vitellii ignavæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines, timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gulâ sibi ipse hostis; Otho luxu, sævitiâ, audaciâ, reipublicæ exitiosior ducebatur. Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paulinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, festinationem hostibus, moram ipsis utilem disseruit:

XXXII. Exercitum Vitellii universum advenisse; nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant, et deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem hoste et mari distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis et adverso prœlio contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs vastam: non frumentum usquam exercitui, nec exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos. Multa bella, impetu valida, per tædia et moras evanuisse. Contra ipsis omnia opulenta et fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, et caput rerum Urbem: senatumque et populum, nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes, et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem; corpora militum aut Ita-

liæ sueta, aut æstibus: objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione exploratum. Proinde duceret bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, magnâ ipsam famâ, cum Mœsiacis copiis adfore: tum rursus deliberaturum, et, si prœlium placuisset, auctis viribus certaturos.

XXXIII. Accedebat sententiæ Paulini Marius Celsus: idem placere Annio Gallo, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, et præfectus prætorii Proculus, imperitiâ properantes, Fortunam et deos et numen Othonis adesse consiliis, adfore conatibus, testabantur: neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, interesse pugnæ imperatorem, an seponi melius foret, dubitavêre. Paulino et Celso jam non adversantibus, ne principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulêre, ut Brixellum concederet, ac, dubiis prœliorum exemtus, summæ rerum et imperii se ipsum reservaret. Is primus dies Othonianas partes afflixit: namque et cum ipso prætoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus: quando suspecti duces, et, ut Othoni uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; et exploratores, curâ diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentiâ rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur, jactis super

ancoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, et in extremam navem educta; unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

XXXV. Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac forte plures transgressos, completis Liburnicis, per promtissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia, quæ militibus; nec perinde nutantes e navibus, quam stabili gradu e ripâ, vulnera dirigebant. Et, cum variis trepidantium inclinationibus mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut comminus mergere: quæ cuncta, in oculis utriusque exercitûs, quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et prœlium quidem, abruptis quæ supererant navibus, fugâ diremtum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lanceâ strictis gladiis invaserant, cum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad mutationem ducum, et ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam adspernantibus.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores, pavore belli, seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, dubitâsse exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere imperatorem: atque eo duces Othonianos spa-

tium ac moras suasisse, præcipuâ spe Paulini; quod vetustissimus consularium, et militiâ clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset. Ego, ut concesserim, apud paucos tacito voto quietem pro discordiâ, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum; ita neque Paulinum, quâ prudentiâ fuit, sperâsse corruptissimo sæculo tantam vulgi moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent; neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magnâ ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis principem passuros.

XXXVIII. Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam, rebus modicis, æqualitas facile habebatur: sed ubi, subacto orbe, et æmulis urbibus regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsêre: modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi; et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infimâ C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et nunquam postea, nisi de principatu quæsitum. Non discessêre ab armis in Pharsaliâ ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint: eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egêre. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum. Celsus et Paulinus, cum pru-

dentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni centurionesque ambigui, quod, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer; qui tamen jussa ducum interpretari, quam exsequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bedriaco castra placuit; adeo imperite, ut, quamquam verno tempore anni, et tot circum amnibus, penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi de prœlio dubitatum; Othone per literas flagitante, ut maturarent; militibus, ut imperator pugnæ adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse, quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum, profecti, confluentes Padi et Adduæ fluminum, XVI inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paulino abnuentibus, militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quo minus expeditus, et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos et vallum molientes aggrederetur. Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sane citus equo Numida cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ ducum segnitiâ, rem in discrimen mitti jubebat; æger morâ, et spei impatiens.

XLI. Eâdem die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones ac reddere parabat, cum præcipites exploratores adesse hostem nuntiavêre. Interruptus tribunorum sermo; eoque incertum fuit, insidias an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis pugnæ signum, et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupêre: et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti sunt: ea, strictis

mucronibus, redire pulsos et pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et, præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor accurrentium, vocitantium; et, ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsâ Othonis parte, seu dolo seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavêre; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quæ causa salutandi, metum proditionis fecêre. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior: Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prœlium tamen acriter sumsêre: et, per locos arboribus ac vineis impeditos, non una pugnæ facies: comminus eminusque catervis et cuneis concurrebant: in aggere viæ collato gradu corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, cæteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

XLIII. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt; pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen Rapaci, vetere gloriâ insignis; e parte Othonis, prima Adjutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis, aquilam abstulêre: quo dolore accensa legio et impulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A

parte aliâ, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani. Et, ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant: ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et, mediâ acie perruptâ, fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. Immensum id spatium: obstructæ strage corporum viæ; quo plus cædis fuit; neque enim, civilibus bellis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paulinus et Licinius Proculus diversis itineribus castra vitavêre. Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit: multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: desertorem proditoremque increpant: nullo proprio crimine ejus, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, ne super cladem adversæ pugnæ suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum. Cæteris fractus animus. Prætorianus miles, non virtute se, sed proditione victum, fremebat. Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ: superesse cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: venire Mœsicas legiones: magnam exercitûs partem Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos; et, si ita ferret, honestius in acie perituros. His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram sæpius, quam in formidinem, stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eâdem die

oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad prœlium egressis, munimentum fuêre arma et victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitûs voluntate, et, qui ferociores fuerant, ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio: nec apud duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paulisper retenti: ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc, an impetrâssent. Mox remissâ legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum miserâ lætitiâ detestantes. Iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum, vulnera fovebant. Spes et præmia in ambiguo: certa funera et luctus: nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii legati corpus honore solito crematur: paucos necessarii ipsorum sepelivêre: cæterum vulgus super humum relictum.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequâquam trepidus, et consilii certus: mœsta primum fama, dein profugi e prœlio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem imperatoris: bonum habere animum jubebant: superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque; neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promtissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus identidem orabat, ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa, quam relinqui: fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad desperationem formidine properare. Quas inter voces, ut flexerat vultum aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec prætoriani tantum, proprius Othonis miles, sed præmissi e Mœsiâ, eamdem obstinationem adventantis exercitûs, legiones Aquileiam ingressas, nuntiabant; ut nemo dubitet, potuisse re-

novari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus a consiliis belli, "Hunc," inquit, "animum, hanc virtutem vestram ultro periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret, tanto pulchrior mors erit. Experti invicem sumus, ego ac Fortuna: nec tempus computaveritis: difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum a Vitellio cœpit, et, ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint: nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, et reipublicæ eripi patiar? Eat hic mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis: sed este superstites: nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignaviæ est: præcipuum destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror: nam incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit."

XLVIII. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, irent propere, neu remanendo iram victoris asperarent, juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coërcens. Dari naves ac vehicula abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parce, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium, primâ juventâ, trepidum et mœrentem, ultro solatus est, laudando pietatem ejus, castigando formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore, ut, pro incolumi totâ domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris.

Non enim ultimâ desperatione, sed poscente prœlium exercitu, remisisse reipublicæ novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu, patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur unquam, aut nimium meminisset.

XLIX. Post quæ, dimotis omnibus, paulum requievit: atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissimâ in Verginium vi, quem, clausâ domo, obsidebant. Increpitis seditionis auctoribus, regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedavit: tum, allatis pugionibus duobus, cum utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit: et explorato, jam profectos amicos, noctem quietam, utque affirmatur, non insomnem egit: luce primâ, in ferrum pectore incubuit. Ad gemitum morientis ingressi liberti servique, et Plotius Firmus, prætorii præfectus, unum vulnus invenêre. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petierat, ne amputaretur caput, ludibrio futurum. Tulêre corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus et lacrymis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum juxta rogum interfecêre se; non noxâ, neque ob metum, sed æmulatione decoris, et caritate principis: ac postea promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est modicum et mansurum.

L. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno. Origo illi e municipio Ferentino: pater consularis: avus prætorius: maternum genus impar, nec tamen indecorum. Pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus; duobus facinoribus, altero flagitiosis-

simo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. Die, quo Bedriaci certabatur, avem invisitatâ specie apud Regium Lepidum celebri loco consedisse, incolæ memorant, nec deinde cœtu hominum aut circumvolitantium alitum territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis; et tempora reputantibus, initium finemque miraculi cum Othonis exitu competîsse.

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modo, ut reciperet imperium, nunc, ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur, minitantes orabant. Verginius, per aversam domûs partem furtim degressus, irrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit: et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus præfuerat.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab Urbe, dein Mutinæ relicta. Illuc adverso de prœlio allatum: sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones; vultum habitumque trahere in deterius; conviciis postremo ac probris causam et initium cædis quærebant; cum alius insuper metus senatoribus instaret, ne, prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur: ita, trepidi et utrimque anxii coëunt: nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis, arma et pecuniam offerendo, appellabatque patres conscriptos, intempestivo honore.

LIII. Notabile jurgium inde fuit, quo Licinius

Cæcina Marcellum Eprium, ut ambigua disserentem, invasit. Nec cæteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum, expositumque ad invidiam, Marcelli nomen irritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum diremti: et redière omnes Bononiam, rursus consiliaturi: simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percontarentur, interrogatus Othonis libertus causam digressûs, habere se suprema ejus mandata respondit: ipsum viventem quidem relictum, sed solâ posteritatis curâ, et abruptis vitæ blandimentis. Hinc admiratio, et plura interrogandi pudor: atque omnium animi in Vitellium inclinavêre.

LIV. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, cum repente Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, affirmans, superventu XIV legionis, junctis a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam. Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem rapide in Urbem vectus, paucos post dies jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie discessum Mutinâ, desertæque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluêre; donec missæ a Fabio Valente epistolæ demerent metum. Et mors Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita.

LV. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi ex more spectabantur. Ut cessisse vitâ Othonem, et a Flavio Sabino, præfecto Urbis, quod erat in Urbe militum sacramento Vitellii adactum, certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausêre: populus cum lauru ac floribus Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta la-

cum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu cuncta, longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additæ erga Germanicos exercitus laudes gratesque, et missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ, ad consules scriptæ haud immoderate: gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset.

LVI. Cæterum Italia gravius atque atrocius, quam bello, afflictabatur: dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuêre, qui inimicos suos, specie militum, interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos, in prædam, aut, si repugnatum foret, ad exscidium destinabant, obnoxiis ducibus, et prohibere non ausis: minus avaritiæ in Cæcinâ, plus ambitionis: Valens, ob lucra et quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equitumque, vis, damnaque, et injuriæ, ægre tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripæ Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit; et, paucorum dierum iter progressus, prosperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum, accepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, ut libertum suum, Asiaticum, equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit. Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur; honoravitque Asiaticum annulis, fœdum mancipium, et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus, accessisse partibus utram-

que Mauritaniam, interfecto procuratore Albino, nuntii venêre. Luceius Albinus, a Nerone Mauritaniæ Cæsariensi præpositus, additâ per Galbam Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat: XVIIII cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Cæso Galbâ, in Othonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniæ, angusto freto diremtæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus: et decimam legionem propinquare litori, ut transmissurus, jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magnâ per provincias Germanici exercitûs famâ. Spargebatur insuper, spreto Procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, et Jubæ nomen usurpare.

LIX. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alæ præfectus, e fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitanâ provinciâ Cæsariensem Mauritaniam petit, appulsus litori, trucidatur: uxor ejus, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. Exercitum itinere terrestri pergere jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus; donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo, et par opibus, circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter; eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præsto fuêre Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Cæcinam, pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox universum exercitum occurrere infanti filio jubet: perlatumque et paludamento opertum sinu retinens, Germanicum appellavit, cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus:

nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit.

LX. Tum interfecti centuriones promtissimi Othonianorum; unde præcipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul cæteræ legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum tristi morâ squalidos tenuit, donec auditi, necessariis magis defensionibus quam honestis uterentur. Proditionem ultro imputabant: spatium longi ante prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ assignantes: et Vitellius credidit de perfidiâ, et fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate et ignaviâ excusatus. Mario Celso consulatus servatur: sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, quod eum honorem pecuniâ mercari, nec sine exitio Celsi, voluisset. Restitit Vitellius; deditque postea consulatum Simplici innoxium et inemtum. Trachalum adversus criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese Fortunæ, et provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque assertor Galliarum et deus, (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat; cum gravissima civitas, electâ juventute, adjectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prœlio Mariccus, ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.

LXII. Nec ultra in defectores, aut bona cujusquam, sævitum: rata fuêre eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis: pror-

sua, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda et inexplebilis libido: ex Urbe atque Italiâ irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, et contemtu ducis. Præmisit in Urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum severe, ne equites Rom. ludo et arenâ polluerentur. Priores id principes pecuniâ et sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniæ æmulabantur, corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, et irrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone, retulimus. Dolabella, auditâ morte Othonis, Urbem introierat: id ei Planeius Varus, præturâ functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, præfectum Urbis, objecit, tamquam, ruptâ custodiâ, ducem se victis partibus ostentâsset: addidit, tentatam cohortem, quæ Ostiæ ageret: nec ullis tantorum criminum probationibus, in pœnitentiam versus seram, veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tantâ re Flavium Sabinum Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit, ne periculo principis famam clementiæ affectaret. Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne allevâsse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu et odio, quod Petroniam, uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, vitatâ Flaminiæ viæ celebritate, devertere Interamnium, atque ibi interfici jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit; magnâ

cum invidiâ novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria, imperatoris uxor, non immixta tristibus; et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, non Germanicum a se, sed Vitellium genitum. Nec ullis postea fortunæ illecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domûs suæ tantum adversa sensit.

LXV. Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus assequitur, omissâ Hispaniâ; lætitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, tamquam, audito Vitellii et Othonis principatu, propriam ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentâsset: eoque diplomatibus nullum principem præscripsisset. Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui principis adjectus, non ademtâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii. Eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius Bolanus e præsentibus.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haudquâquam fractus animus: sparsæ per Italiam, et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non adfuisse. Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes unâ tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus ut frauda-

torem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, a conviciis ad cædem transiêre: et prœlium atrox exarsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam et metum Batavis fecissent: quos Vitellius agmini suo jungi, ut fidos; legionem, Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire jubet, quo Viennam vitarent: namque et Viennenses timebantur. Nocte, quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ Coloniæ ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi, et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio e prætoriis cohortibus metus erat: separati primum, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant; donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumtâ militiâ, robur Flavianarum partium fuêre. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima ac septima suis hibernis redditæ: tertiadecimani struere amphitheatra jussi: nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant; nunquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes modeste distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac Bacchanalibus, quam disciplinæ et castris, propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam, ad certamen

luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis, erupêre legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultûs fuit alius tumultus: pulvis procul et arma adspiciebantur; conclamatum repente, XIV legionem, verso itinere, ad prœlium venire: sed erant agminis coactores: agniti demsêre sollicitudinem. Interim Verginii servus forte obvius, ut percussor Vitellii, insimulatur: et ruebat ad convivium miles, mortem Verginii exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentiâ ejus dubitavit: ægre tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam sæpius, quam Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri et fama; sed oderant, ut fastiditi.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultro pietatem militum collaudavit; frementibus auxiliis, tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse. Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et primâ statim defectione inter inania belli assumtus. Cæterum, ut largitionibus affectæ jam imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros jubet, vetitis supplementis: et promiscuæ missiones offerebantur. Exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant: et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum; apud quos virtute, quam pecuniâ, res Romana melius stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et, spectato munere Cæcinæ, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit.

Fœdum atque atrox spectaculum: intra quadragesimum pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus dira vastitas: nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus cæsisque victimis, regium in morem; quæ, læta in præsens, mox perniciem ipsis fecêre. Aderant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos: hinc irrupisse legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum manus. Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio deflectere viâ, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos varia fors rerum, lacrymæque et misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit: lætus ultro, et tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiæ a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex Urbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus, et cætero Neronianæ aulæ ingenio: namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu et saginæ mancipatus emtusque. Ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coarctati aliorum consulatus, dissimulatus Martii Macri, tamquam Othonianarum partium ducis: et Valerium Marinum, destinatum a Galbâ consulem, distulit, nullâ offensâ, sed mitem et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus principi, ut adversus Neronem ausus, et Verginii exstimulator: sed alias protulit causas: actæque insuper Vitellio gratiæ, consuetudine servitii.

LXXII. Non ultra paucos dies, quamquam acri-

bus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Istriâ occultatum, quod illic clientelæ et agri veterum Crassorum ac nominis favor manebat. Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ assumto, vulgus credulum et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur; cum pertractus ad Vitellium, interrogatusque, quisnam mortalium esset, postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine Geta, sumtum do eo supplicium servilem in modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syriâ Judæâque, adactum in verba ejus Orientem, nuntiavêre. Nam, etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus; ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperant.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, et procul vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior. Præfectus Ægypti, Ti. Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quod e Syriâ in Mœsiam transîsset, suam numerabat: cæteræ Illyrici legiones secuturæ sperabantur: namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium a Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, cæteros, ut impares, irridebant. Sed in tantâ mole belli plerumque cunctatio: et Vespasianus, modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat: Quis ille dies foret, quo LX ætatis annos et duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus progressum, et, prout velint, plus minusve sumi ex

Fortunâ: imperium cupientibus nihil medium inter summa et præcipitia.

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: Suas legiones civili bello inexpertas; Vitellii, victrices: et apud victos plus querimoniarum, quam virium: fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinori paratum ex diverso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem ejus, Volaginium, e gregario ad summa militiæ provectum. Facilius universos impelli, quam singulos vitari.

LXXVI. His pavoribus nutantem et alii legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque sermones, jam et coram ita locutus: "Omnes, qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an, quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promtum effectu, aut certe non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum: et, si Fortuna cœptis adfuerit, cui summum decus acquiratur. Ego te, Vespasiane, ad imperium voco, tam salutare reipublicæ, quam tibi magnificum. Juxta deos, in tuâ manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris: a contumeliâ, quam a laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non adversus D. Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caii quidem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum, exsurgimus: cessisti etiam Galbæ imaginibus. Torpere ultra, et polluendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit jam et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse: confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine, quam nos sumus, fateor: sed et Nero, nobilitate natalium, Vi-

tellium anteibat. Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur: et posse ab exercitu principem fieri, sibi ipse Vitellius documento; nullis stipendiis, nullâ militari famâ, Galbæ odio provectus. Nec Othonem quidem ducis arte, aut exercitûs vi, sed præproperâ ipsius desperatione victum, jam desiderabilem et magnum principem fecit. Cum interim spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidie bello semina ministrat: si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis et comissationibus et principis imitatione, deteritur. Tibi e Judæâ et Syriâ et Ægypto novem legiones integræ, nullâ acie exhaustæ, non discordiâ corruptæ; sed firmatus usu miles, et belli domitor externi: classium, alarum, cohortium robora; et fidissimi reges: et tua ante omnes experientia.

LXXVII. "Nobis nihil ultra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia æmulum non experiris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen, duo juvenes, capax jam imperii alter, et primis militiæ annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Cæterum inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam, si vincimus, honorem, quem dederis, habebo: discrimen ac pericula ex æquo patiemur: immo, ut melius est, tu hos exercitus rege; mihi bellum et prœliorum incerta trade. Acriore hodie disciplinâ victi, quam victores, agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi, per fastidium et contumaciam, hebescunt. Aperiet et recludet contecta et tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tuâ vigilantiâ, parcimoniâ, sapientiâ, fiducia est, quam in Vitellii torpore, inscitiâ, sævitiâ. Sed et meliorem in bello causam, quam in pace, habemus: nam qui deliberant, desciverunt."

LXXVIII. Post Muciani orationem, cæteri au-

dentius circumsistere, hortari, responsa vatum et siderum motus referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam, mathematicum, rectorem et præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus, conspicuâ altitudine, repente prociderat; ac posterâ die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat: grande id prosperumque, consensu haruspicum; et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia et consulatus, et Judaïcæ victoriæ decus, implêsse fidem ominis videbantur: ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem deumque: nec simulacrum deo aut templum situm tradidêre majores; aram tantum et reverentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, "Quidquid est," inquit, "Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum." Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat: nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones; quanto sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubiâ destinatione discessêre, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kal. Jul. sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaïcus exercitus V. Non. Jul. apud ipsum jurâsset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta; non paratâ concione, non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quæritur tempus locusque, quodque

in re tali difficillimum, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur; egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito assistentes ordine, ut legatum salutaturi, "Imperatorem" salutavêre. Tum cæteri accurrere, Cæsarem et Augustum, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit. Ut primum tantæ vicissitudinis offusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, læta omnia et affluentia excepit: namque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos alloquitur: satis decorus etiam Græcâ facundiâ, omniumque, quæ diceret atque ageret, arte quâdam ostentator. Nihil æque provinciam exercitumque accendit, quam quod asseverabat Mucianus, statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, transferret; contra Syriacis legionibus Germanica hiberna, cœlo ac laboribus dura, mutarentur. Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.

LXXXI. Ante Idus Jul. Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessêre cum regno Sohemus, haud spernendis viribus; Antiochus, vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab Urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat: nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens ætate formâque, et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid provinciarum alluitur mari, Asiâ atque Achaïâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravêre: sed inermes legati regebant, nondum

additis Cappadociæ legionibus. Consilium de summâ rerum Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit; et e Judaïco exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus; revocare veteranos: destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius, quam coërcere; vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos præfecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi neque Mucianus primâ concione, nisi modice, ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace: egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne, versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit. Sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum et dux Mucianus et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, ut prætorianos, Vitellio infensos, recuperandæ militiæ præmio invitarent.

LXXXIII. Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii, quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat; gnarus, modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta et tredecim vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto By-

zantium adigi jusserat; ambiguus consilii, num, omissâ Mœsiâ, Dyrrhachium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaïâ Asiâque; quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, et Lucaniæ Calabriæque litora, infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum, paratu strepere provinciæ. Sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos, dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes; et locupletissimus quisque in prædam correpti: quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansêre; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante; donec indulgentiâ Fortunæ et pravis magistris didicit aususque est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quod avidius de republicâ sumeret. Cæteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti: rarissimus quisque eamdem in recuperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Accelerata interim Vespasiani cœpta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum cæteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prœlio non interfuissent. Aquileiam progressæ, proturbatis, qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen Vitellii præferentibus, raptâ postremo pecuniâ et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium: posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Mœ-

siæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum profugit; nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannoniâ XIII legio ac VII Galbina, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessêre, vi præcipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem recuperaverat. Præpositus a Galbâ septimæ legioni, scriptitâsse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens: a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit; strenuus manu, sermone promtus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxêre, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Poppæus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus. Primâ juventâ, quietis cupidine, senatorium ordinem exuerat: idem pro Galbâ dux coloniæ suæ, eâque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit: non tam præmiis periculorum, quam ipsis periculis lætus: pro certis et olim partis, nova, ambigua, ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam ægrum foret, aggrediuntur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ; quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. Sparguntur per Gallias literæ; momentoque temporis flagrabat in-

gens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, cæteris fortunam secuturis.

LXXXVII. Dum hæc per provincias a Vespasiano ducibusque partium geruntur, Vitellius contemtior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, gravi Urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ corrupta: calonum numerus amplior: procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex Urbe senatores equitesque; quidam metu, multi per adulationem, cæteri ac paulatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. Nec coloniæ modo, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum, vastabantur.

LXXXVIII. Multæ et atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages ad septimum ab Urbe lapidem. Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat: et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites (vernaculâ, ut rebantur, urbanitate) quidam spoliavêre, abscisis furtim balteis, an accincti forent, rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invasêre: cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus: et, vulgatâ cæde, temperatum ab innoxiis. In Urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes,

cum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut, ubi lubrico viæ vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni præfectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, a ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quo minus, ut captam, Urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumtâ prætextâ et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox XII alarum signa, et, post peditum ordines, eques: dein quatuor et XXX cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam præfecti castrorum tribunique et primi centurionum, candidâ veste: cæteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant: decora facies, et non Vitellio principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honoravit.

XC. Posterâ die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso promsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens: consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat; abnuentique nomen Augusti, expressêre, ut assumeret: tam frustra, quam recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod, maximum pontificatum adeptus, Vitellius de cærimoniis publicis XV Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus: adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque

socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, affectavit: quæ, grata sane et popularia, si a virtutibus proficiscerentur, memoriâ vitæ prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum; etiam cum parvis de rebus patres consulerentur. Ac forte Priscus Helvidius, prætor designatus, contra studium ejus censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra, quam tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis advocavit. Mox, mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam ejus verebantur, nihil novi accidisse, respondit, quod duo senatores in republicâ dissentirent: solitum se etiam Thraseæ contradicere. Irrisère plerique impudentiam æmulationis: aliis id ipsum placebat, quod neminem ex præpotentibus, sed Thraseam, ad exemplar veræ gloriæ legisset.

XCII. Præposuerat prætorianis P. Sabinum, a præfecturâ cohortis; Julium Priscum, tum centurionem: Priscus Valentis, Sabinus Cæcinæ gratiâ pollebant. Inter discordes Vitellio nihil auctoritatis: munia imperii Cæcina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quæ, bello et castris male dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque imperii: cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nullâ principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes approbavit, quod reversis ab exsilio jura libertorum concessisset; quamquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis

pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus; et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris, et redundante multitudine, in porticibus aut delubris et Urbe totâ vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per illecebras Urbis et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant. Postremo, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis magna pars tetendit: unde crebræ in vulgus mortes. Et, adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et æstûs impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ, quatuor urbanæ cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Cæcinam periculo exemisset: sane adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prœlio verterat: omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem assectabatur: unde primum creditur Cæcinæ fides fluitâsse.

XCIV. Cæterum non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumsêre; quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum: nec deerant, qui vellent, fessi morbis et intemperiem cœli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, XX millibus, e toto exercitu, permixtis magis quam electis. Concionante Vitellio, postulantur ad supplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus, duces Galliarum, quod pro Vindice bellâssent. Nec coërcebat ejusmodi voces Vitellius: super insitam inerti animo ignaviam, conscius, sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti principum conferre pro numero mancipiorum, ut tributum, jussi.

Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summâ abundantiâ, pecuniæ illudere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem Cæcina ac Valens, editis totâ Urbe vicatim gladiatoribus, celebravêre; ingenti paratu, et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quod, exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset: cæsæ publice victimæ crematæque: facem Augustales subdidêre: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus a victoriâ mensis; et libertus Vitellii, Asiaticus, Polycletos, Patrobios et vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illâ aulâ probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumtu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertiûm, paucissimis mensibus, intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successêre Mucianus et Marcellus, et magis alii homines, quam alii mores.

XCVI. Prima Vitellio tertiæ legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat; et amici adulantes mollius interpretabantur: unius legionis eam seditionem, cæteris exercitibus constare fidem. In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum, asseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per Urbem militibus, qui sermones populi coërcerent: id præcipuum alimentum famæ erat.

XCVII. Auxilia tamen e Germaniâ Britanniâque

et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciæque cunctabantur: Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vettius Bolânus, nunquam satis quietâ Britanniâ: et uterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari: trium legionum legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africâ legio cohortesque, delectæ a Clodio Macro, mox a Galbâ dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepêre: simul cætera juventus dabat impigre nomina: quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: perinde socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contra fuit.

XCVIII. Ac primo Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum, fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictisque Vespasiani, per Rhætiam et Gallias, militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellêre, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota; primum socordiâ Vitellii: deinde Pannonicæ Alpes, præsidiis insessæ, nuntios retinebant: mare quoque Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem, irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam et Valentem expedire ad bellum jubet. Præmissus Cæcina: Valentem, e gravi corporis morbo tum primum assurgentem, infirmitas tardabat. Longe alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitûs species: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sus-

tinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditantis infringere exercitûs virtutem, inter artes erat. Credidêre plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, rata apud Vespasianum fore pacta transitionis. Simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, ut impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum principem pararet.

C. Cæcina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit: mox vexilla quartæ, decimæ, et sextædecimæ legionum; dein quinta et duoetvicesima secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessêre, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, et electis auxiliis. Profecto Cæcinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Cæcinâ convenisse: qui præsens, eoque validior, immutatum id consilium finxit, ut ingruenti bello totâ mole occurreretur. Ita accelerare legiones Cremonam, pars Hostiliam petere jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem alloquendi: mox Patavii secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus, post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

CI. Scriptores temporum, qui, potiente rerum Flaviâ domo, monimenta belli hujusce composuerunt, curam pacis et amorem reipublicæ corruptas in adulationem causas, tradidêre. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galbâ, vilem mox fidem, æmu-

latione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum videtur. Cæcina, legiones assecutus, centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER TERTIUS.

U.C. 823. J.C. 70.

I. Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavêre, placeretne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires universæ consurgerent; an ire comminus, et certare pro Italiâ constantius foret. Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitûs robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; et, quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed, insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri morâ novas vires adfore, et præsentibus nihil periturum.

II. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam, disseruit: "Plus socordiæ, quam fiduciæ, accessisse victoribus: neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante

se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatris et amœnitate Urbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed, addito spatio, rediturum et his robur meditatione belli. Nec procul Germaniam, unde vires: Britanniam freto dirimi: juxta Gallias Hispaniasque; utrimque viros, equos, tributa: ipsamque Italiam et opes Urbis: ac, si inferre arma ultro velint, duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicæ legiones, deceptæ magis, quam victæ, resurgere in ultionem properent: Mœsici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum potius, quam legionum, putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum: et profuisse disciplinæ ipsum pudorem. Equites vero ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupêre hostem: nunc XVI alarum conjuncta signa pulsu sonituque et nube ipsâ operient ac superfundent oblitos prœliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditæ cohortes sufficient. Jam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere."

III. Hæc atque talia, flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret, vulgus et cæteri, unum virum ducemque, spretâ aliorum segnitiâ, laudibus ferrent. Hanc sui famam eâ statim concione commoverat, quâ, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset; aperte descendisse in causam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas: is quoque, inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavianus, naturâ ac senectâ cunctator, suspiciones militum irritabat, tamquam affinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quod cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse credebatur: nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam, et discrimini exemtum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et misceri civilibus armis, impulerat; suadente Cornelio Fusco; non, quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus cum maxime partibus honestâ specie prætenderetur.

V. Cæterum, ut transmittere in Italiam impune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, cum exercitu Mœsico celeraret. Ac, ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti: plebem quoque, et vim equitum, quâ solâ valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut, majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos; et gens fidei commissæ patientior. Posita in latus auxilia, infesta Rhætia, cui Portius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix, cum alâ Aurianâ et VIII cohortibus ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus: nec his aut illis prœlium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio, vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperæ in Armeniâ res addiderant. Idem, secretis apud Neronem rumoribus, ferebatur,

Corbulonis virtutes criminatus: unde, infami gratiâ primum pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, occupantes Aquileiæ proxima quæque, et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus auditâ. Inde Patavium et Ateste partibus adjunxêre: illic cognitum, tres Vitellianas cohortes, et alam, cui Sebonianæ nomen, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse. Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur. Luce primâ inermos plerosque oppressêre. Prædictum, ut, paucis interfectis, cæteros pavore ad mutandam fidem cogerent: et fuêre, qui se statim dederent: plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundum Flavianos, duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquilâ, legato, Patavium alacres veniunt: ibi pauci dies ad requiem sumti; et Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductius, quam civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ, in majus accipitur, postquam Galbæ imagines, discordiâ temporum subversas, in omnibus municipiis recoli jussit Antonius: decorum pro causâ ratus, si placere Galbæ principatus et partes revirescere crederentur.

VIII. Quæsitum inde, quæ sedes bello legeretur? Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, quâ prævalebant: simul, coloniam copiis validam auferre Vitellio, in rem famamque videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia: quod, per se parvum, (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus, illic Cæcinam genitum, et patriam hostium duci ereptam. In Veronensibus pretium fuit; exemplo opibusque partes

juvêre. Et interjectus exercitus per Rhætiam Juliasque Alpes; ac, ne pervium illâ Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quæ ignara Vespasiano, aut vetita: quippe Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum, jubebat; adjiciebatque imperio consilium, quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi. Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, incruentam et sine luctu victoriam, et alia hujuscemodi prætexendo; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Cæterum ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res afferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrumpit; tentatisque levi prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit; tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. Quod si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuêre; aut retro actæ, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum, quos armis pellere promtum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septimâ Claudianâ advenit: legioni tribunus Vipstanus Messala præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequâquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium incusans: simul virtus Germanici exercitûs laudibus attollebatur; Vitellii modicâ et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causâ fiden-

ter, de exercitu securi, in Vitellium ut inimici, præsumsêre; factâ tribunis centurionibusque retinendi, quæ Vitellius indulsisset, spe: atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidêre fiduciam, quod submisse Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemtim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit. Forte Galbianæ legioni in adversâ fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecêre. Rapiuntur arma, et, ut proditionis, ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento; sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, cum loqui cœptaret: fremitu et clamore cæteros adspernantur: uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et a conviciis et probris ad tela et manus transibant, injici catenas Flaviano jubet. Sensit ludibrium miles; disjectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, aut militum se manibus, aut suis, moriturum obtestans; ut quemque notum et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. Mox conversus ad signa, et bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent, orabat: donec fatisceret seditio, et, extremo

jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus, obviis Vespasiani literis, discrimini exemtus est.

XI. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum, Mœsici exercitûs legatum, eo atrocius aggrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere fessæ, sed medio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis et petulantiæ, certamen erat, ne minus violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, adjutam a se Pannonicorum ultionem, referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt; nec tam Primus et Aponianus et Messala, quamquam omni modo nisi, eripuêre Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus: mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis, et obversis militum studiis: nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat. Nox proditioni electa, ut, cæteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et, paucis resistentium obtruncatis, cæterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius

auctorem se palam præbet: classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui propere accucurrit. Bassus honoratâ custodiâ Liburnicis navibus Hadriam pervectus, a præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

XIII. At Cæcina, defectione classis vulgatâ, primores centurionum et paucos militum, cæteris per militiæ munera dispersis, secretiora castrorum affectans, in principia vocat. Ibi Vespasiani virtutem, viresque partium extollit: transfugisse classem: in arcto commeatum: adversas Gallias Hispaniasque: nihil in Urbe fidum: atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, cæteros, re novâ attonitos, in verba Vespasiani adigit: simul Vitellii imagines dereptæ, et missi, qui Antonio nuntiarent. Sed, ubi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies adspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt: Huc cecidisse Germanici exercitûs gloriam, ut, sine prœlio, sine vulnere, vinctas manus et capta traderent arma? (Quas enim ex diverso legiones? nempe victas: et abesse unicum Othoniani exercitûs robur, primanos quartadecimanosque; quos tamen iisdem illis campis fuderint straverintque) ut armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio donum darentur? Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore! Id Basso, id Cæcinæ visum: postquam domos, hortos, opes, principi abstulerint, etiam principi auferri militem: integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, militibus quid dicturos, reposcentibus aut prospera, aut adversa?

XIV. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quintâ legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabullum, quintæ legionis legatum,

et Cassium Longum, præfectum castrorum, duces deligunt: forte oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus, primæ Italicæ et unietvicesimæ Rapaci, jungerentur, quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

XV. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem, profectum ab Urbe, acceleraturumque cognitâ Cæcinæ proditione, conjectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Rhætiam timebatur: et Britanniâ, Galliâque et Hispaniâ, auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prœlio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis a Veronâ castris, Bedriacum venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut, specie parandarum copiarum, civili prædâ miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum a Bedriaco progressus, quo licentius popularentur: exploratores (ut mos est) longius curabant.

XVI. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, adventare hostes, prægredi paucos, motum fremitumque late audiri, nuntiavit. Dum Antonius, quidnam agendum, consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promtissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos, modicâ cæde: nam, plurium accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugæ ultimus erat: nec sponte Antonii properatum, et fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, ut magno animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis, vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet: jussæ armari le-

giones: datum per agros signum, ut, quâ cuique proximum, omissâ prædâ, prœlio occurrerent. Pavidus interim Varus turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum, in illâ trepidatione, Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit; quo pudore haud plures, quam centum equites, restitêre. Juvit locus, arctiore illic viâ, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et præcipitibus ripis, fugam impediebat. Ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos: atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul cæteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere: et exciti prospero clamore, qui modo per agros fugâ palabantur, victoriæ se miscebant.

XVIII. Ad quartum a Cremonâ lapidem fulsêre legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio, illuc usque provecta. Sed, ubi Fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipstanus Messala, tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus assequitur, quos militiæ legionariis, quamquam raptim ductos, æquabant. Ita mixtus eques pedesque rupêre legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effu-

gium, tanto minorem ad resistendum animum, dabant.

XIX. Nec Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prœlii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque afflictaverat. Inumbrante vesperâ, universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos super et recentia cæde vestigia incessêre, quasi debellatum foret, pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere, aut expugnare, deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque, Posse coloniam plano sitam impetu capi: idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, et majorem rapiendi licentiam: quod si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, et, pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad duces, pertinere. Spernuntur centuriones tribunique; ac, ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat; non se decus neque pretium eripere tam bene meritis, affirmabat; sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate, prodesse. Ut, pro virili portione, armis ac manu victoriam juverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrant: noctem et ignotæ situm urbis, intus hostes, et cuncta insidiis opportuna. Non, si pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, ademto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne et telis, an operibus et vineis, aggredienda urbs foret? Mox conversus ad singulos, num secures, dolabrasque, et cætera expugnandis urbibus,

secum attulissent? rogitabat. Et, cum abnuerent, "Gladiisne," inquit, "et pilis perfringere ac subruere muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum, irriti stabimus, altitudinem turrium, et aliena munimenta mirantes? Quin potius morâ noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?" Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, copias, cæteraque usui allaturos.

XXI. Id vero ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt; quorum indicio noscitur, sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in prœlium accingi, ac jam adfore. Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiam decimam legionem, in ipso viæ Postumiæ aggere, jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita; dextro, octava per apertum limitem, mox tertia, densis arbustis intersepta. Hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: prætorianum vexillum proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite circumdata: Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, (cui acquiescere Cremonæ, et, recuperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profligare ac proruere ratio fuit) indigus rectoris, inops consilii, tertiâ ferme noctis horâ, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, asseverare non ausim; quamquam alii tradiderint, quartam Macedonicam dextro suorum cornu; quintam, et quintamdecimam,

cum vexillis nonæ secundæque et vicesimæ Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos, duoetvicesimanosque et primanos, lævum cornu complêsse. Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. Eques auxiliaque sibi ipsi locum legêre. Prœlium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: eadem utrâque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum: permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maxime septima legio, nuper a Galbâ conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones: abrepta quædam signa: ipsam aquilam Atilius Verus, primipili centurio, multâ cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis prætorianis: qui, ubi excepêre pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo, et arbustis, sine hostium noxâ, illisa. Magnitudine eximiâ quintædecimæ legionis ballista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat; lateque cladem intulissent, ni duo milites, præclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eoque intercidêre nomina: de facto haud ambigitur. Neutro inclinaverat fortuna, donec, adultâ nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis æquior a tergo: hinc majores equorum virorumque umbræ; et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, cur rursum sumsissent arma, Pannonicas legiones inter-

rogabat: illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, ubi recuperare gloriam possent. Tum ad Mœsicos conversus, principes auctoresque belli ciebat: frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerarent. Hæc, ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. Mox infensius prætorianis: "Vos," inquit, "nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis: nam ignominiam consumsistis." Undique clamor: et orientem solem (ita in Syriâ mos est) tertiani salutavêre.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, advenisse Mucianum; exercitus invicem salutâsse. Gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret diduceretve. Postquam impulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivêre, impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit: rem nominaque, auctore Vipstano Messalâ, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispaniâ, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos a Galbâ conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque, et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur piatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem quotam civilium armorum partem? simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus, et sævissimi belli exsecratio: nec eo segnius propinquos, affines, fratres

trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venêre, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat: eaque munimenta rursus auxerat: quorum adspectu hæsêre victores, incertis ducibus, quid juberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et, nullo juxta subsidio, anceps: sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum revolvebatur. Munire castra? id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent: quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quam moræ patientior: quippe ingrata, quæ tuta; ex temeritate spes; omnisque cædes et vulnera et sanguis aviditate prædæ pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, cingique vallum coronâ jussit. Primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique sumsêre: dexteriora valli octava ac septima Claudiana: tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit. Paulum inde moræ, dum e proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur: donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent multâ cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut irritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrâssent. Hormi-ne ad ingenium, ut

Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi, quod neque Antonius, neque Hormus, a famâ vitâque suâ, quamvis pessimo flagitio, degeneravêre. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus, volvuntur, variâ pereuntium formâ, et omni imagine mortium.

XXIX. Acerrimum septimæ tertiæque legionum certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eodem incubuerat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent, et superjacta tela testudine laberentur; ipsam postremo ballistam in subeuntes propulêre; quæ, ut ad præsens disjecit obruitque, quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruinâ suâ traxit: simul juncta turris ictibus saxorum cessit: quâ septimani dum nituntur cuneis, tertiani securibus gladiisque portam perfregit. Primum irrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce capta castra conclamavit: cæteri, trepidis jam Vitellianis, seque e vallo præcipitantibus, perrupêre: completur cæde, quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursus nova laborum facies: ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam, erat. Rapi ignes Antonius, inferrique amœnissimis extra urbem ædificiis jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. Propinqua muris tecta, et altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque

militum complet: illi trabibus tegulisque et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, cum languescere paulatim Vitellianorum animi. Ut quis ordine anteibat, cedere fortunæ: ne, Cremonâ quoque excisâ, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, et ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur: catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, ut causæ suæ deprecator assistat: adspernantem tumentemque lacrymis fatigant (extremum malorum) tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta et infulas pro muris ostentant. Cum Antonius inhiberi tela jussisset, signa aquilasque extulêre: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut præberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriæ temperâssent. Sed, ubi Cæcina, prætextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbâ, consul incessit, exarsêre victores: superbiam, sævitiamque, (adeo invisa scelera sunt) etiam perfidiam, objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul cæde aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, magnifice victores, victos clementer: de Cremonâ in neutrum. Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad exscidium Cremonensium incubuit. Juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, crede ban-

tur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant. Auxit invidiam editum illic a Cæcinâ gladiatorum spectaculum: eademque rursus belli sedes: et præbiti in acie Vitellianis cibi: cæsæ quædam feminæ, studio partium ad prœlium progressæ. Tempus quoque mercatûs, ditem alioqui coloniam, majorum opum specie complebat. Cæteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. Is balneas, abluendo cruori, propere petit: excepta vox est, cum teporem incusaret, statim futurum, ut incalescerent. Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tamquam signum incendendæ Cremonæ dedisset, quæ jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia irrupêre, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac sævitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris, miscerentur. Grandævos senes, exactâ ætate feminas, viles ad prædam, in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus, incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat: dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam, obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas ubi prædam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante mœnia, loco, seu numine defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonæ, anno CCLXXXVI. a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio et Cor-

nelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta; civilibus infelix. Antonius, pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, ne quis Cremonenses captivos detineret: irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emtionem talium mancipiorum adspernantis. Occidi cœpêre: quod ubi enotuit, a propinquis affinibusque occulte redemtabantur: mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora templaque munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

XXXV. Cæterum assidere sepultæ urbis ruinis noxia tabo humus haud diu permisit. Ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt: et victæ legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambigue agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Julium Calenum, tribunum, in Germaniam Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misêre. Simul transitus Alpium præsidiis occupati: suspectâ Germaniâ, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

XXXVI. At Vitellius, profecto Cæcinâ, cum Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, (ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque) præterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo post de Cæcinâ affertur mixtus gaudio dolor: et descivisse,

et ab exercitu vinctum. Plus apud socordem animum lætitia, quam cura, valuit: multâ cum exsultatione in Urbem revectus, frequenti concione, pietatem militum laudibus cumulat. P. Sabinum, prætorii præfectum, ob amicitiam Cæcinæ, vinciri jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, allocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ a L. Vitellio factum: dein cæteri, compositâ indignatione, quod consul rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cujusquam erga Flavianos duces obtrectatio: errorem imprudentiamque exercituum culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim in locum Cæcinæ supererat) magno cum irrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. Pridie Kal. Novembres Rosius Regulus iniit, ejuravitque. Annotabant periti, nunquam antea, non abrogato magistratu, neque lege latâ, alium suffectum: nam consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cum belli civilis præmia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blæsi mors et famosa fuit: de quâ sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim vicino sitam collucere, per noctem, crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum, nuntiatur: cætera in majus, de apparatu et solutis in lasciviam animis: nec defuêre, qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blæsum, incusarent, quod, ægro principe, lætos dies ageret. Ubi asperatum Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille infensus

Blæso æmulatione pravâ, quod eum, omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus, et genibus accidens. Causam confusionis quærenti, non se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis, arceat. In Urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos jactantem, qui se, stirpe imperatoriâ, comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimicorumque negligens, foveat æmulum, principis labores e convivio prospectantem. Reddendam pro intempestivâ lætitiâ mœstam et funebrem noctem, quâ sciat et sentiat, vivere Vitellium, et imperare, et, si quid fato accidat, filium habere.

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam, ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem nobili gaudio, Blæsum visendo: quin et audita est sævissima Vitellii vox, quâ se (ipsa enim verba referam) pavisse oculos, spectatâ inimici morte, jactavit. Blæso, super claritatem natalium et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Cæcinâ et primoribus partium, jam Vitellium adspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit: sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatûs appetens, parum effugerat, ne dignus crederetur.

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segnius quam ad bellum incedens, proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem, pernicibus nuntiis accepit. Et, si cœptum iter properâsset, nutantem Cæcinam prævenire, aut, ante discrimen pugnæ, assequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, ut cum fidis-

simis per occultos tramites, vitatâ Ravennâ, Hostiliam Cremonamve pergeret. Aliis placebat, accitis ex Urbe prætoriis cohortibus, validâ manu perrumpere. Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumsit: mox utrumque consilium adspernatus, (quòd inter ancipitia deterrimum est) dum media sequitur, nec ausus est satis, nec provídit.

XLI. Missis ad Vitellium literis, auxilium postulat. Venêre tres cohortes cum alâ Britannicâ; neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamiâ caruit, quo minus rapere illicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus, crederetur: aderant vis et pecunia, et ruentis fortunæ novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravítas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiam si fidissima foret; nec integram fidem attulerant. Pudor tamen et præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum, et dedecoris securos. Eo metu, cohortes Ariminum præmittit, alam tueri terga jubet: ipse, paucis, quos adversa non mutaverant, comitantíbus, flexit in Umbriam, atque inde Etruriam; ubi, cognito pugnæ Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut, arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias et exercitus et Germaniæ gentes novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima litorum Liburnicis, terrâ marique circumvenit. Occupantur plana Umbriæ, et quâ Picenus ager Adriâ alluitur: omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens, e sinu Pisano, sævitiâ maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur: haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus

sacramentum, cunctis circa hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter exceptum, ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur, monendo terruit: simul cæterorum fides metu infracta: namque circumjectas civitates procurator Valerius Paulinus, strenuus militiæ, et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, præsidio tuebatur: eo gravior auctor, quod Paulino patria Forum Julii, et honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali et futuræ potentiæ spe, juvare partes annitebantur: quæ ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuêre, Fabius Valens cum quatuor speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo cæterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi, volentibus fuit. Cæterum, ut mare tutius Valenti, quam litora aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis, quid vitaret, quam cui fideret, certus, adversâ tempestate Stœchadas, Massiliensium insulas, affertur: ibi eum missæ a Paulino Liburnicæ oppressêre.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a primâ Adjutrice legione orto, quæ, memoriâ Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam inclytus erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit cæterarum, in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio provecti, expertum jam principem anxii mutabant.

XLV. Eâ discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulêre animos, auctore Venutio; qui, super insitam ferociam, et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis

accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus: spreto Venutio, (is fuit maritus) armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido reginæ et sævitia. Igitur Venutius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis præsidia: et cohortes alæque nostræ, variis prœliis, exemêre tamen periculo reginam. Regnum Venutio, bellum nobis, relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ ducum, et seditione legionum. Externâ vi, perfidiâ sociali, prope afflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, nunquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsiâ exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepêre, expugnatis cohortium alarumque hibernis, utrâque Danubii ripâ potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. Adfuit, ut sæpe alias, Fortuna populi Rom. quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit; et quod Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asiâ (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello illigari, pars consilii pacisque erat.

XLVII. Nec cæteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quon-

dam classis præfectus, moverat: is fuit Anicetus, Polemonis libertus, præpotens olim, et, postquam regnum in formam provinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manûs ductor, Trapezuntem, vetustâ famâ civitatem, a Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam, subitus irrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum, retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari, eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemtim vagabantur, fabricatis repente navibus, (camaras vocant) arctis lateribus, latâ alvo, sine vinculo æris aut ferri connexa: et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prorâ, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum et prædæ cupidine vagum hostem adortus, coëgit in naves: effectisque raptim Liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur; fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit; belloque servili finis impositus. Lætum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prœlii nuntius in Ægypto assequitur. Eo properantius Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, Urbem quoque externæ opis indigam fame urgeret:

namque et Africam, eodem latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hac totius orbis mutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequâquam pari innocentiâ post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus, et cætera ex facili, (seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, cæteraque occulta mala, patefecit) ut captam, Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque viam sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat: eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur: quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod exitiosius erat, quam Vespasianum sprevisse.

L. Cæterum propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque, et e legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quod defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum: is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias, e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatæ supplevêre. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quod, motas ex Urbe prætorias cohortes, audierant, et teneri præsidiis Apenninum

rebantur: et ipsos, in regione bello attritâ, inopia et seditiosæ militum voces terrebant, clavarium flagitantium: nec pecuniam aut frumentum providerant; et festinatio atque aviditas præpediebant, dum, quæ accipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se, proximâ acie, fratrem professus, præmium a ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli, permittebat. Distulerant, tamquam majora meritum, quam quæ statim exsolverentur: nec quidquam ultra traditur. Cæterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat: nam prœlio, quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia, fuit. Sed hæc aliaque, ex veteri memoriâ petita, quoties res locusque exempla recti, aut solatia mali, poscet, haud absurde memorabimus.

LII. Antonio, ducibusque partium, præmitti equites, omnemque Umbriam explorari placuit, si quâ Apennini juga clementius adirentur: acciri aquilas signaque, et quidquid Veronæ militum foret: Padumque et mare commeatibus compleri. Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et, ni præsens Urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, instandum cœptis, aut rursus cunctandi utilitates edisserens, atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, cæterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari

sinistre, et Muciano volentia, rescripsêre. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque ejus æstimarentur.

LIII. Ægre id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua: nec sermonibus temperabat, immodicus linguâ, et obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantius quam ad principem, nec sine occultâ in Mucianum insectatione: se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis excitos Mœsiæ duces: suâ constantiâ perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia. Quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemque, fudisset, id pulcherrimum, et sui operis. Casum Cremonæ bello imputandum: majore damno, plurium urbium exscidiis, veteres civium discordias reipublicæ stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu et armis imperatori suo militare: neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur, qui periculis non adfuerint. Nec fefellêre ea Mucianum: inde graves simultates; quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione, remedia potius malorum, quam mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones; eoque plures, (ac, si liceret, vere narraturi) quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, circumductosque, ut robora vic-

toris exercitûs noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, secreto percontatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentavit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret, postulat. Missi, qui locum prœlii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit; abnuentique, vera esse, quæ afferret, atque ultro corruptum arguenti; "Quandoquidem," inquit, "magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ aut mortis meæ usus, dabo, cui credas:" atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam jussu Vitellii interfectum; de fide constantiâque eadem, tradidêre.

LV. Vitellius, ut e somno excitus, Julium Priscum et Alphenum Varum cum XIV prætoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenninum jubet. Secuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Cæteræ cohortes ad tuendam Urbem L. Vitellio fratri datæ. Ipse, nihil e solito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis, dilargiri: his tributa dimittere, alios immunitatibus juvare: denique, nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem, flagitante exercitu qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum

fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longe, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii, quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus, alios rogitans, et, ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremo, tædio castrorum, et auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam, cum transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes aggredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuêre eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus, ut aspere, quæ utilia, nec quidquam, nisi jucundum et læsurum, acciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam a Galbâ dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidiâ: et Apinius Tiro, præturâ functus, ac tum forte Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: a quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capuâ Vitellio fidâ, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium urbana cohors, et gladiatores, quibus Julianus præerat. Ut collata utrimque castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes Vespasiani trans-

gresso, Tarracinam occupavêre, mœnibus situque magis, quam ipsorum ingenio tutam.

LVIII. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum, et clamoribus populi arma poscentis, refovebatur; dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie exercitum et legiones appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fidus) vocari tribus jubet. Dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulêre operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque principatûs, miserabantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere; largus promissis, et, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et Cæsarem se dici voluit, adspernatus antea; sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxta audiuntur. Cæterum, ut omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paulatim senatores equitesque, primo cunctanter, et, ubi ipse non aderat, mox contemtim et sine discrimine; donec Vitellius pudore irriti conatûs, quæ non dabantur, remisit.

LIX. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. Erectus Samnis Pelignusque et Marsi æmulatione, quod Campania prævenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœdâ hieme, per transitum Apennini conflictatus exercitus: et vix quieto agmine nives

eluctantibus, patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro Fortuna vertisset; quæ Flavianis ducibus non minus sæpe, quam ratio, adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuêre, agresti cultu et notitiâ locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ: eoque inter duces assumtus est. Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium, multi tradidêre. Et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac præsidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciæ valetudinem causabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi, quamquam se socios fugæ promitterent, tamquam insidiantes, timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venêre, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ signaque legionum assequerentur: et locus ipse castrorum placebat, late prospectans: tuto copiarum aggestu: florentissimis pone tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Ægre id pati miles, et victoriam malle, quam pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ, quam periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent; acres, si desperâssent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda; victoriam consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniæ oram descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prœlio Cremonensi partum, et exitio Cremonæ nimium invidiæ: ne concupiscerent Romam capere potius, quam servare: majora illis præmia, et multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Rom. sine sanguine quæsîssent.

LXI. His ac talibus mitigati animi: nec multo post legiones venêre; et terrore famâque aucti exercitûs Vitellianæ cohortes nutabant; nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri. Missus extemplo Varus, cum expeditâ manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis, veniam petivêre: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna: et præmiis defectorum versa fides, ac reliquum perfidiæ certamen. Crebra transfugia tribunorum centurionumque: nam gregarius miles induruerat pro Vitellio; donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus Fabius Valens Urbini in custodiâ interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent: nam pervasisse in Germanias Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere, credebant. Visâ cæde in desperationem versi: et Flavianus exercitus, immane quantum animo exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere. Ludicro juvenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte, mimos actitavit, scite magis quam probe. Legatus legionis et fovit Virginium et infamavit. Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit. Galbæ proditor; Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ illustratus.

LXIII. Abruptâ undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos

descendere. Flavianus exercitus, ut ad prœlium, intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani: et circumdatos Primus Antonius clementer alloquitur. Pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere jussi: relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus contumaciam validæ. Non omisêre per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem et pecuniam et secreta Campaniæ offerre Vitellio, si, positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset. In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas; quibus plerumque fidere Vitellius, ac de numero servorum, electione litorum, loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si principem eum fuisse cæteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores civitatis Flavium Sabinum, præfectum Urbis, secretis sermonibus incitabant, victoriæ famæque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus: ne Antonio Varoque de gloriâ concederet. Paucas Vitellio cohortes, et mœstis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum: et, si se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui Urbem occupâsset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut cæteri post Sabinum haberentur.

LXV. Haudquâquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senectâ. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam invidiâ et æmulatione fortunam fratris moraretur: namque Flavius Sabinus, ætate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur affectam ejus fidem præjuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Unde, quamquam manente in speciem concordiâ, offensarum operta metuebantur. Me-

lior interpretatio: mitem virum abhorrere a sanguine et cædibus: eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis, agitare. Sæpe domi congressi, postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigêre. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii projectus et degener; Sabinus non insultans, et miseranti propior.

LXVI. Quod si tam facile suorum mentes flexisset Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam Urbem Vespasiani exercitus intrâsset. Cæterum, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, et fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordiâ. Ipsum sane senem, et prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus, Germanico, fore? Nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniæ sinus promitti: sed, ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi exstincto æmulatu, redituram. Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum, prægravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus, et specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi occidendi, licentiam habeant. Non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos: nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ domûs honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quam in quod sponte ruant: moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant, an per virtutem.

LXVII. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures.

Obruebatur animus miseratione curâque, ne, pertinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa ætate parens; quæ tamen, paucis ante diebus, opportunâ morte exscidium domûs prævenit, nihil principatu filii assecuta, nisi luctum et bonam famam. XV. Kal. Januar. auditâ defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu Palatio degreditur, mœstâ circum familiâ. Simul ferebatur lecticulâ parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ et intempestivæ: miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies: Romanum principem, et generis humani paulo ante dominum, relictâ fortunæ suæ sede, per populum, per Urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant: repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat; occultæ Caium insidiæ: nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidêre: in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et præsenti mœstitiæ congruentia locutus: Cedere se pacis et reipublicæ causâ: retinerent tantum memoriam sui, fratremque et conjugem et innoxiam liberorum ætatem miserarentur: simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo, fletu præpediente, assistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. Adspernante consule, reclamantibus qui in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Major hic clamor obsistentium penatibus privatis, in Palatium vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum, quod in Sacram viam pergeret, patebat: tum, consilii inops, in Palatium rediit.

LXIX. Prævenerat rumor, ejurari ab eo imperium: scripseratque Flavius Sabinus cohortium tri-

bunis, ut militem cohiberent. Igitur, tamquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatûs et plerique equestris ordinis, omnisque miles urbanus et vigiles, domum Flavii Sabini complevêre. Illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium affertur. Longius jam progressus erat, quam ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed, quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumsêre. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promtissimi Vitellianorum. Modicum ibi prœlium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolii insedit milite et quibusdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promtum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavêre. Subierunt obsidium etiam feminæ; inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodiâ socordi clausos circumdedit; eoque, concubiâ nocte, suos liberos Sabinus, et Domitianum, fratris filium, in Capitolium accivit; misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui, circumsideri ipsos, et, ni subveniretur, arctas res nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxâ potuerit: quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat: et hibernus imber, repente fusus, oculos auresque impediebat.

LXX. Luce primâ Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem, e primipilaribus, ad Vitellium misit, cum mandatis et questu, quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. Cur enim e Rostris fratris domum, imminentem foro, et irritandis hominum oculis

quam Aventinum et penates uxoris petîsset? Ita privato, et omnem principatûs speciem vitanti, convenisse. Contra, Vitellium in Palatium, in ipsam imperii arcem regressum: inde armatum agmen emissum: stratam innocentium cædibus celeberrimam Urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium prœliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur, jam, Hispaniis Germaniisque et Britanniâ desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra esse. Si conventionis pœniteat, non se, quem perfidiâ deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani, vix puberem: quantum, occisis uno sene et uno juvene, profici? iret obviam legionibus: et de summâ rerum illic certaret: cætera secundum eventum prœlii cessura. Trepidus ad hæc Vitellius pauca purgandi sui causâ respondit, culpam in militem conferens, cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam. Et monuit Martialem, ut per secretam ædium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius invisæ pacis interficeretur: ipse neque jubendi neque vetandi potens, non jam imperator, sed tantum belli causa, erat.

LXXI. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce: sibi quisque auctor: cito agmine forum et imminentia foro templa prætervecti erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus; in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis, armatæ: et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur: faces in prominentem porticum jecêre; et sequebantur ignem; ambustasque Capitolii fores penetrâssent, ni Sabinus revulsas undique statuas, de-

cora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli, et quâ Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant scandentes per conjuncta ædificia; quæ, ut in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hîc ambigitur, ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent. Inde lapsus ignis in porticus appositas ædibus: mox sustinentes fastigium aquilæ vetere ligno traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum, conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam Urbem luctuosissimum fœdissimumque reipublicæ populi Rom. accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis O. M. auspicato a majoribus, pignus imperii, conditam, quam non Porsena deditâ Urbe, neque Galli captâ, temerare potuissent, furore principum exscindi! Arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privatâ; nunc palam obsessum, palam incensum: quibus armorum causis? quo tantæ cladis pretio stetit? pro patriâ bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, jeceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quam quo modicæ adhuc populi Romani res sufficerent: mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, hostium spoliis exstruxêre. Sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus, Horatius Pulvillus, iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam, interjecto CCCCXXV annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano Coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit:

hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quam obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis, et veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat, vetare; quæ vetuerat, jubere. Mox (quod in perditis rebus accidit) omnes præcipere, nemo exsequi: postremo, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani, et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem neque fugam cœptantem, circumsistunt, et Quintium Atticum, consulem, umbrâ honoris et suâmet vanitate monstratum, quod edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium, jecerat. Cæteri per varios casus elapsi: quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuêre, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebrâ haberent.

LXXIV. Domitianus, primâ irruptione apud æditum occultatus, sollertiâ liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum Jovi Conservatori, aramque posuit, casus suos in marmore expressam. Mox, imperium adeptus, Jovi Custodi templum ingens, seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus, onerati catenis, et ad Vitellium ducti, nequâquam infesto

sermone vultuque excipiuntur; frementibus, qui jus cædis, et præmia navatæ operæ, petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus Palatii Vitellium, et preces parantem, pervicêre, ut absisteret. Tum confossum collaceratumque, et capite truncum, corpus Sabini in Gemonias trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sane spernendi. Quinque et triginta stipendia in republicâ fecerat, domi militiæque clarus: innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat. Id unum septem annis, quibus Mœsiam, duodecim, quibus præfecturam Urbis obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitæ alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidêre. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique, etiam paci consultum, diremtâ æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperii cogitaret. Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quod interrogantibus, quis Capitolium incendisset, se reum Atticus obtulerat: eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et a partibus Vitellii amolitus, videbatur.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, exscidio Tarracinæ imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut supra memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus: lasciviâ socordiâque gladiatorum magis quam ducum similes, non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi et amœna litorum personantes, in ministerium luxûs dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius

Tiro; donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis, plus invidiæ quam virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, si præsidium acciperet, vacuam arcem tradi futurum, multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles ad cædem magis quam ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidêre: cæteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum tumultum evasêre, in quîs præfectus classis Apollinaris: reliquæ in litore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur. Fuêre, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam, gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ, superbe sæveque egisset. Ipse lauream gestæ prospere rei ad fratrem misit: percontatus, statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere juberet. Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit: nam, si recens victoriâ miles, et; super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset; haud parvâ mole certatum, nec sine exitio Urbis, foret: quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria; nec virtutibus, ut boni, sed, quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. Causa tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuêre, qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam dolo cunctantem, post secretas Vitellii epi-

stolas, quibus consulatum et nubilem filiam et dotales opes, pretium proditionis, offerebat: alii, ficta hæc et in gratiam Muciani composita: quidam, omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius Urbi bellum, quam inferre; quando validissimæ cohortes a Vitellio descivissent, et, abscisis omnibus præsidiis, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignaviâ Sabini, corrupta; qui, sumtis temere armis, munitissimam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus tres cohortes tueri nequivisset. Haud facile quis uni assignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen meruit: cæterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insignivêre. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salariâ viâ Urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa Rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic interfectum Sabinum, conflagrâsse Capitolium, tremere Urbem, mœsta omnia accepit: plebem quoque et servitia pro Vitellio armari, nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prœlium adversum fuerat: namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepêre. Pugnatum haud procul Urbe, inter ædificia hortosque et anfractus viarum: quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui, nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur. Capitur præfectus alæ, Tullius Flavianus: cæteri fœdâ fugâ consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus.

LXXX. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria, plures, raptis, quod cuique obvium, telis, signum pugnæ ex-

poscunt. Agit grates Vitellius, et ad tuendam Urbem prorumpere jubet. Mox, vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiêre, adspernante milite conditiones pacis: vulneratur prætor, Arulenus Rusticus: auxit invidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri. Palantur comites: occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus: et, ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum jus, ante ipsa patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerâsset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus, equestris ordinis, studium philosophiæ et placita Stoïcorum æmulatus; cœptabatque, permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ fuêre et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis. Eximi supremo certamini unum diem postulabat: si moram interjecissent, facilius omnia conventura. Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum, Sabini cæde et incendio Capitolii diremta belli commercia.

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, ut, castris juxta pontem Mulvium positis, posterâ die Urbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prœlio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus seque-

retur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminiâ viâ, pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa: miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis occurrit. Prœlia ante Urbem multa et varia; sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram Urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant; donec ab equitibus, qui portâ Collinâ irruperant, circumvenirentur. Concurrêre et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis Fortuna et parta toties victoria; Vitelliani desperatione solâ ruebant: et, quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat: quoties pars altera inclinâsset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, erui jugularique expostulantes, parte majore prædæ potiebantur: nam, milite ad sanguinem et cædes obverso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis Urbe totâ facies: alibi prœlia et vulnera; alibi balineæ popinæque: simul cruor et strues corporum: juxta scorta et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum; prorsus ut eamdem civitatem et furere crederes et lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in Urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ victoribus: nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ: velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis læti.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque, ut novissimam

spem, retinebant. Eo intentius victores, præcipue veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: quidquid tot prœliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari, clamitantes. Urbem senatui ac populo Rom. templa diis reddita: proprium esse militis decus in castris: illam patriam, illos penates: ni statim recipiantur, noctem in armis agendam. Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare, suprema victis solatia amplectebantur. Multi semianimes super turres et propugnacula mœnium exspiravêre. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidêre omnes contrariis vulneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

LXXXV. Vitellius, captâ Urbe, per aversam Palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellulâ defertur; ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenii, et (quæ natura pavoris est) cum omnia metuenti præsentia maxime displicerent, in Palatium regreditur, vastum desertumque; dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctæ pone tergum manus: laniatâ veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit; aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra, aut Galbæ occisi

locum contueri; postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulêre. Vox una non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti, se tamen imperatorem ejus fuisse, respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

LXXXVI. Patria illi Luceria: septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat. Consulatum, sacerdotia, nomen, locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulêre, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs raro cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde adfuêre, quam huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantiâ morum, contineri putat, meruit magis, quam habuit. Reipublicæ haud dubie intererat, Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidêre, cum a Galbâ descivissent. Præcipiti in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex Urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et Cæsarem consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS.

I. Interfecto Vitellio, bellum magis desierat, quam pax cœperat. Armati per Urbem victores implacabili odio victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox, augescente licentiâ, scrutari ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et juventâ conspexerant, obtruncare, nullo militum aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis, sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel, si resisteretur, causa cædis; nec deerat egentissimus quisque ex plebe; et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et forma captæ urbis; adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis; pax et quies bonis artibus indigent. U. C. 823. J. C. 70.

II. Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat: nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. Præfectura prætorii

penes Arrium Varum: summa potentiæ in Primo Antonio: is pecuniam familiamque e principis domo, quasi Cremonensem prædam, rapere: cæteri modestiâ vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida et servitio parata, occupari redeuntem Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli, postulabat. Præmissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus irâ, quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit: nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. Paucos erumpere ausos, circumjecti pressêre: cæteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum; et, quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quam adversis abstractus.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur; discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumaciâ adversus principem. Viso milite quies; et minoribus coloniis impunitas. Capuæ legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus illustres afflictæ; cum contra Tarracinenses nullâ ope juvarentur. Tanto proclivius est injuriæ, quam beneficio, vicem exsolvere; quia gratia oneri, ultio in quæstu, habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus, in iisdem annulis quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romæ senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque, et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse

finem videbantur. Addidēre alacritatem Vespasiani literæ, tamquam manente bello scriptæ: ea, primâ specie, forma; cæterum ut princeps loquebatur, civilia de se, et reipublicæ egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuêre: si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici: ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate. Id vero erga rempublicam superbum, erga principem contumeliosum, quod, in manu suâ fuisse imperium donatumque Vespasiano, jactabat. Cæterum invidia in occulto, adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum Muciano triumphalia de bello civili data: sed in Sarmatas expeditio fingebatur. Adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo prætoria insignia. Mox deos respexêre: restitui placuit Capitolium: eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit: cæteri vultu manuque: pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, prætorem designatum, ventum, promsit sententiam, ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant, et studiis senatûs attollebatur. Isque præcipuus illi dies magnæ offensæ initium et magnæ gloriæ fuit.

V. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, pauca repetam. Helvidius Priscus, Tarracinæ municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodum dedit; non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita rempublicam capesseret. Doctores sapientiæ secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantum, quæ turpia; potentiam, no-

bilitatem, cæteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. Quæstorius adhuc, a Pæto Thraseâ gener delectus, e moribus soceri nihil æque ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemtor, recti pervicax, constans adversus metus. Erant, quibus appetentior famæ videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur.

VI. Ruinâ soceri in exsilium pulsus, ut, Galbæ principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseæ, accusare aggreditur. Ea ultio, incertum, major an justior, senatum in studia diduxerat: nam, si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primo minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubiâ voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Cæterum, eo senatûs die, quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus, eligi nominatim a magistratibus juratis, Marcellus urnam postulabat; quæ consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur: paulatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, quid ita Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquentiam, quîs multos anteiret, ni memoriâ flagitiorum urgeretur. Sorte et urnâ mores non discerni: suffragia et existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent: pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thraseâ, Sorano, Sentio; quorum accusatores, etiamsi

puniri non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs judicio velut admoneri principem, quos probet, quos reformidet: nullum majus boni imperii instrumentum, quam bonos amicos. Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis et impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret.

VIII. Marcellus, non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse, dicebat, secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent: aut principis honor in cujusquam contumeliam verteretur: sufficere omnes obsequio: id magis vitandum, ne pervicaciâ quorumdam irritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quam judicio senatûs, afflictum. Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illusisse: nec minus sibi anxiam talem amicitiam, quam aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet: ne Vespasianum, senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, præceptis coërceret. Quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis, placere. Hæc, magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum annitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ, si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium) publi-

cam paupertatem questi, modum impensis postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem, principi reservabat. Helvidius, arbitrio senatûs agendum, censuit. Cum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, ne quid super tantâ re, principe absente, statueretur. Censuerat Helvidius, ut Capitolium publice restitueretur, adjuvaret Vespasianus. Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. Fuêre qui et meminissent.

X. Tum invectus est Musonius Rufus in Publium Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum, arguebat. Eâ cognitione renovari odia accusationum videbantur: sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amici, et cujus se magistrum ferebat. Proximus dies caussæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus et Marcellus cæterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

XI. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent, Mucianus, Urbem ingressus, cuncta simul in se traxit. Fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se, transtuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse: stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbidâ, et novis sermonibus lætâ, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu

Muciani custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ Urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab Urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis, quam necessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam servili supplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam nequâquam mœsta civitas excipiebat: cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias, non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, (donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum) seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, nunc Bataviam, occupavêre, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus, societate validiorum, attriti, viros tantum armaque imperio ministrant: diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paulus et Claudius Civilis, regiâ stirpe, multo cæteros anteibant. Paulum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, et a Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quam barbaris solitum, ingenio sollers, et Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium prætendit: missis sane ad eum Primi Antonii literis,

quibus, avertere accita Vitellio auxilia, et, tumultûs Germanici specie, retentare legiones, jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et reipublicæ curâ; cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam irrupissent.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cætera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur: quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed formâ conspicui, (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositæ seditionis auctores perpulêre, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, a laude gloriâque gentis orsus, injurias et raptus et cætera servitii mala enumerat. Neque enim societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi: quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, venire? tradi se præfectis centurionibusque; quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus et varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus, velut supremum dividantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis, quam prædam et senes: attollerent tantum oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent: at sibi robur peditum equitumque: consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriæ rationem non reddi.

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu et patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis;

numero superantur. Mox occultis nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum Magontiaci agentes. Erat in Canninefatibus stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus, multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impune spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit. Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modo effusos, lixas negotiatoresque Romanos invadunt. Simul exscidiis castellorum imminebant; quæ a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, et quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquillio, primipilari; nomen magis exercitûs, quam robur. Quippe, viribus cohortium abductis, Vitellius, e proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quod castella deseruissent. Se cum cohorte, cui præerat, Canninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent. Subesse fraudem consilio, et dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit; erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant: nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit; perculsique milites improvisâ proditione

a sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum e Batavis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant: mox contra tendere, et puppes hostili ripæ objicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis transfugeret, aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui: armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasque famâ, libertatis auctores celebrabantur. Germaniæ statim misêre legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire, an manere mallent, datâ potestate: manentibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur. Simul secretis sermonibus admonebat malorum, quæ tot annis perpessi, miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse: primâ acie fusum victumque Romanum. Quid, si Galliæ jugum exuant? quantum in Italiâ reliquum? Provinciarum sanguine provincias vinci. Ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Æduos Arvernosque: fuisse inter Verginii auxilia Belgas: vereque reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit: esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens: multos adhuc in Galliâ vivere, ante tributa genitos. Nuper certe, cæso Quintilio Varo, pulsam e Germaniâ servitutem. Nec Vitellium principem, sed Cæsarem Augustum bello provocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent

vacui occupatos, integri fessos: dum alii Vespasianum, alii Vitellium, foveant, patere locum adversus utrumque.

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant, Mummium Lupercum, legatum, (is duarum legionum hibernis præerat) egredi adversus hostem jubet. Lupercus legionarios e præsentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quæ, jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsâ acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere a tergo jubet: hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequâquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœdâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuêre Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus Veterum nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum et Canninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in Urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. Intumuêre statim superbiâ ferociâque, et pretium itineris, donati-

vum, duplex stipendium, augeri equitum numerum; promissa sane a Vitellio, postulabant, non, ut assequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus, multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivêre, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, num obsequium abnuentes vi coërceret. Mox, insitâ ignaviâ et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentiâ, et arguentibus ipsis qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum hæsurum. Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum; cunctaque, quæ acciderant aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XX. Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, præmisêre, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret: nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus toties bellâssent. Longâ atque irritâ militiâ fessis patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore; sin arma occurrant, ferro viam inventuros. Cunctantem legatum milites perpulerant, fortunam prœlii experiretur. Tria millia legionariorum et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum, manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ, in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem aciem nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque

trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatæ corporibus fossæ: nec cæde tantum et vulneribus, sed ruinâ et suis plerique telis interiêre. Victores, coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cætero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant; tamquam, petitâ pace, postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent.

XXI. Civilis, adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus, et vim Romanam reputans, cunctos, qui aderant, in verba Vespasiani adigit; mittitque legatos ad duas legiones, quæ, priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, ut idem sacramentum acciperent. Redditur responsum, neque proditoris neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret. Quæ ubi relata Civili, incensus irâ, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique, et excita nuntiis Germania ad prædam famamque.

XXII. Adversus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mummius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. Subversa longæ pacis opera, haud procul castris, in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ut copiæ in castra conveherentur: rapi permisêre. Ita paucis diebus per licentiam absumta sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis, medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, assultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisve ferarum imagines, ut cuique genti inire prœlium mos est, mixtâ belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos: et spem op-

pugnantium augebat amplitudo valli, quod, duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens; pars æquo adibatur: quippe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat; neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. Post, ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque impetu invasêre vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum: scandebantque jam quidam, cum, gladiis et armorum incussu præcipitati, sudibus et pilis obruuntur, præferoces initio, et rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis sollertia: perfugæ captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, prœliarentur; pars intus occulti muros subruerent. Sed excussa ballistis saxa stravêre informe opus; et crates vineasque parantibus adactæ tormentis ardentes hastæ: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur; donec, desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbæ. Simul ex inopiâ proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculæ, duodevicesimæ legionis legato, tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus: neque enim ambigue fremebant, emissas

a Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque Muciani, ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia, armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. Quin potius, interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent. His inter se vocibus instinctos flammavêre insuper allatæ a Vespasiano literæ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit: vinctosque, qui attulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles culpam cladis in Hordeonium vertebat: ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tamquam a Magontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota hæc cæteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari: cum accursu tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit. Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolæ aquiliferis legionum traderentur; a quîs ante militi, quam ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris, quam quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in coloniam Agrippinensem; affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe juvabant: mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversum nos armatæ spe libertatis; et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro conscientiam ducis; tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur. Conscendit tribunal Vo-

cula mirâ constantiâ, prehensumque militem ac vociferantem duci ad supplicium jussit. Et, dum mali pavent, optimus quisque jussis paruêre. Exin consensu ducem Voculam poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique; et simul delectum tributaque Galliæ adspernantes; Rhenus, incognitâ illi cœlo siccitate, vix navium patiens; arcti commeatus: dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent: eâdemque de causâ minus frugum, et plures, qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent: quod in pace fors, seu natura, tunc fatum et ira Dei, vocabatur. Ingressis Novesium tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecêre. Ibi struendâ acie, muniendo vallandoque, et cæteris belli meditamentis, militem firmabant. Utque prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Voculâ exercitus. Pars eum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Forte navem, haud procul castris, frumento gravem, cum per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani multâ cum strage nostrorum navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, scissâ veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum, dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant; donec, exitium minitantibus exterritus, proditionem et ipse Hordeonio objecit: vinctusque, adventu demum Vo-

culæ exsolvitur. Is posterâ die auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ patientiæque. Haud dubie gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor; ut contineri non possent, qui puniri poterant.

XXVIII. At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vastari Ubios Treverosque, et aliam manum Mosam amnem transire jubet, ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret. Actæ utrobique prædæ; infestius in Ubiis, quod gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomen, Agrippinenses vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosius agentes, quia procul ripâ aberant. Nec quievêre Ubii, quominus prædas e Germaniâ peterent: primo impune, dein circumventi sunt; per omne id bellum meliore usi fide, quam fortunâ. Contusis Ubiis, gravior et successu rerum ferocior, Civilis obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos, prœlium poscentes, ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen, jubet; superante multitudine, et facili damno: nec finem labori nox attulit.

XXIX. Congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et, si quis audaciâ aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili: et, restincto igne, misceri cuncta tenebris et armis, jubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil

prodesse virtus: fors cuncta turbare; et ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos, in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam, prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres et incussæ trabes perfregêre, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos subitâ et prosperâ eruptione. Simul a legionariis, peritiâ et arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso, præter suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium assidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Hæc in Germaniâ ante Cremonense prœlium gesta, cujus eventum literæ Primi Antonii docuêre, addito Cæcinæ edicto. Et præfectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia e Galliâ, quîs nec amor nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu neque animo satis affirmans: et, cum cætera jurisjurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes, aut levi murmure et plerumque silentio, transmittebant.

XXXII. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem, suspiciones militum irritavêre, tamquam ad socium partium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta factaque: et missus cum

mandatis Montanus ad Civilem, ut absisteret bello; neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare aggressus foret, satisfactum cœptis. Ad ea Civilis primo callide: post, ubi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quæ per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, "Egregium," inquit, "pretium laboris recepi, necem fratris, et vincula mea, et sævissimas hujus exercitûs voces, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. Vos autem, Treveri, cæteræque servientium animæ, quod præmium effusi toties sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, et dominorum ingenia? En ego præfectus unius cohortis, et Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia exscidimus, vel septa ferro fameque premimus. Denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus." Sic accensum, sed molliora referre jussum, dimittit. Ille, ut irritus legationis, rediit, cætera dissimulans, quæ mox erupêre.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, et quod e Germanis maxime promtum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, et Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita: adeoque improvisi castra involavêre, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare: auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prœlium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ, latera nostrorum nudavêre. Sic ad legiones perventum; quæ, amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente novo auxilio fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ a Galbâ cohortes, ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito prœliantium clamore, in-

tentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quam pro numero, terrorem faciunt; aliis a Novesio, aliis a Magontiaco, universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et, dum alienis viribus confidunt, suas recepêre. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, major numerus et imbellior; e Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuêre: nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequîsset, castraque perrupta exscidisset: Vocula nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque: dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturâsset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confossus illico a Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum, intelligebatur. In conspectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum circumdari, Vocula jubet: depositis impedimentis sarcinisque, expediti certarent. Hinc in ducem clamor pugnam poscentium; et minari assueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prœlium sumsêre: nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium, quam virtute suorum, fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam, recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari; et, redintegratâ acie, manus ad obsessos tendere, ne tempori deessent. Illi, cuncta e muris

cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte Civilis, lapsu equi prostratus, creditâ per utrumque exercitum famâ, vulneratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis, indidit.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret; corruptâ toties victoriâ, non falso suspectus bellum malle. Nihil æque exercitus nostros, quam egestas copiarum, fatigabat. Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum adveherent: nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile; qui, ubi rursus missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multâ pace, ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit; præmissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexêre, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos e quintâ et quintadecimâ legionibus, apud Vetera obsessis, indomitum militem, et ducibus infensum. Plures, quam jussum erat, profecti, palam in agmine fremebant, non se ultra famem, insidias legatorum, toleraturos. At, qui remanserant, desertos se, abductâ parte legionum, querebantur. Duplex hinc seditio; aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium, concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri prœlio prospere certavit. Sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur.

Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, donativum exposcunt, comperto, pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant: nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso, (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit; centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misêre, auxilia ac stipendia oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ discordiam peperêre, iis, qui e superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris et per proximas Belgarum civitates, repositæ, cum jam Vitellius occidisset. Dein mutati in pœnitentiam primani quartanique et duodevicesimani, Voculam sequuntur; apud quem resumto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruenti. In viâ dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxêre, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles fœdarent.

U. C. 824.
J. C. 71.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes inierunt; mœstâ et multiplici metu suspensâ civitate, quæ, super instantia mala, falsos pavores induerat: descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone. Is præerat provinciæ, nequâquam turbidus ingenio: sed, quia naves sævitiâ hiemis prohibeban-

tur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republicâ annonæ cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat; augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant; ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Kal. Januariis in senatu, quem Julius Frontinus, prætor urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus, laudes gratesque decretæ: et Tertio Juliano prætura, tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset, ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præponebatur; vis penes Mucianum erat; nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed præcipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio; quos recentes, clarosque rerum famâ ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus et fraternâ imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus; haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans, discessu Cluvii Rufi vacuam; simul amicis ejus tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine impleverat, vires abolet; dimissâ in hiberna legione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit Urbi sua forma, legesque, et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, de absentiâ patris fratrisque ac juventâ suâ pauca et modica disseruit, decorus habitu: et, ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestiâ accipiebatur. Referente Cæsare de restituendis Galbæ honoribus, censuit Curtius Montanus, ut Pisonis quoque memoria celebraretur. Patres utrumque jussêre: de Pisone irritum fuit. Tum sorte ducti, per quos redderentur bello rapta, quique æra legum, vetustate delapsa, noscerent figerentque, et fastos, adulatione temporum fœdatos, exonerarent, modumque publicis impensis facerent. Redditur Tertio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit; damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem laude caruit. Justum indicium explêsse Musonius videbatur: diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo; quod manifestum reum ambitiosius, quam honestius, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit a Cæsare Junius Mauricus, ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re principem, respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, cæteri ut sententiam rogabantur, deos testes advocabant, nihil ope suâ factum, quo cujusquam salus læderetur, neque se præmium, aut honorem, ex calamitate civium cepisse; trepidis et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus

famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant; tamquam Neroni Scribonios fratres, concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipstanus Messala adeptus est, nondum senatoriâ ætate, ausus pro fratre, Aquilio Regulo, deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex S. C. accusationem subîsse juvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ, videbatur. Et Sulpicia Prætextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messala non causam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut, post cædem Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo, appetitumque morsu Pisonis caput, objectaret. "Hoc certe," inquit, "Nero non coëgit; nec dignitatem aut salutem illâ sævitiâ redemisti. Sane toleremus istorum defensiones, qui perdere alios, quam periclitari ipsi, maluerunt. Te securum reliquerat exsul pater, et divisa inter creditores bona; nondum honorum capax ætas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. Libidine sanguinis et hiatu præmiorum, ignotum adhuc ingenium, et nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti: cum ex funere reipublicæ raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio saginatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres: cum

segnitiam Neronis incusares, quod per singulas domos seque et delatores fatigaret: posse universum senatum unâ voce subverti. Retinete, patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit, et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum, imitentur. Invenit etiam æmulos infelix nequitia: quid, si floreat vigeatque? Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium et consularem visuri sumus? An Neronem extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio, superstites fuerunt: cum interim intestabilior et sævior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis ætas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam mores. Elanguïmus, patres conscripti, nec jam ille senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores et ministros more majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post malum principem, dies primus."

XLIII. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui, perinde dives et eloquentiâ clarus, nulli unquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat; ardentibus patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiâ, "Imus," inquit, "Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna, præsente Cæsare." Sequebatur Vibius Crispus; ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec accursu amicorum retraherentur. Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi, pertinacibus odiis tenderent, consumtus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Cæsare, de abolendo dolore irâque, et priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus: simul eos, qui cœptam, dein omissam, actionem repeterent, monuit sermone molli, et tamquam rogaret.

Patres cœptatam libertatem, postquam obviam itum, omisêre. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum, senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam, et nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat; Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatûs-consulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eâdem pœnâ retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia et opes, et exercita malis artibus potentia, timebantur.

XLV. Reconciliavit paulisper studia patrum habita in senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius Patruitus, senator, pulsatum se in coloniâ Senensi cœtu multitudinis et jussu magistratuum, querebatur: nec finem injuriæ hîc stetisse: planctum et lamenta et supremorum imaginem præsenti sibi circumdata cum contumeliis et probris, quæ in senatum universum jacerentur. Vocati, qui arguebantur; et, cognitâ causâ, in convictos vindicatum. Additumque S. C. quo Senensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur lege repetundarum, et exsilio ob sævitiam.

XLVI. Inter quæ militaris seditio prope exarsit. Prætorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: et illectus in eamdem spem, e legionibus miles promissa stipendia flagitabat: ne Vitelliani quidem sine multâ cæde pelli poterant; sed immensa pecunia dicebatur, quâ tanta vis hominum retinenda erat. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, cæterique

per Urbem et Urbi vicina conquisiti, producuntur, prope intecto corpore. Eos Mucianus diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere, jubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat: cum ex diverso velut aciem, telis et armis trucem, semet clausos nudosque, et illuvie deformes, adspicerent. Ut vero huc illuc distrahi cœpêre, metus per omnes, et præcipua Germanici militis formido, tamquam eâ separatione ad cædem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, ne desererentur soli, neu, in pari causâ, disparem fortunam paterentur: modo Mucianum, modo absentem principem, postremum cœlum ac Deos obtestari: donec Mucianus, cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem imperatoris milites appellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis post diebus, alloquentem Domitianum firmati jam excepêre. Spernunt oblatos agros: militiam et stipendia orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in prætorium accepti. Dein, quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Cæterum verâne pauperie, an uti videretur, actum in senatu, ut sexcenties sestertiûm a privatis mutuum acciperetur: præpositusque ei curæ Poppæus Silvanus: nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat: funusque censorium Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis Fortunæ, summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur. Eâ de cæde quam verissime expediam, si pauca supra repetiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaque

tutandis imperii finibus, sub D. Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant. Mox C. Cæsar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit. Æquatus inter duos beneficiorum numerus, et, mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita, auctaque pravo certamine. Legatorum vis adolevit diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura; proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam potentiæ consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africâ regebat Valerius Festus, sumtuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, et affinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavêre. Nec ambigitur, provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse: et quidam e Vitellianis, Urbe profugi, ostentabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, et in pace suspectâ tutius bellum. Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prosperâ navigatione prævenit Papirium, centurionem, a Muciano missum, asseveravitque mandata interficiendi Pisonis centurioni data: cecidisse Galerianum, consobrinum ejus generumque. Unam in audaciâ spem salutis: sed duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, petitâ navibus Galliâ, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet. Nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magnâ voce læta Pisoni omina, tamquam principi, continuare; obvios et subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum, ruere in forum: præsentiam Pisonis exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentiâ veri, et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insitâ modestiâ, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit: centurionemque

percontatus, postquam, quæsitum sibi crimen cædemque, comperit, animadverti in eum jussit, haud perinde spe vitæ, quam irâ in percussorem; quod idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati sanguine manus ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motûs novi causa vel forte oriretur.

L. Sed, ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque et falsa, more famæ, in majus innotuêre, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis irrumpunt, destrictis gladiis; et magna pars Pisonis ignari, quod Pœnos auxiliares Maurosque in eam cædem delegerat: haud procul cubiculo, obvium forte servum, quisnam et ubi esset Piso? interrogavêre. Servus egregio mendacio, se Pisonem esse, respondit; ac statim obtruncatur: nec multo post Piso interficitur: namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e procuratoribus Africæ, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quæ mox tulimus, sæpius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates: sed Pisonis satellitem vocabat, militesque et centuriones quosdam puniit, alios præmiis affecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Œensium, Leptitanorumque discordias componit, quæ, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Œensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, et inter accolas latrociniis fecundam. Unde arctæ Leptitanis res, lateque vastatis agris intra mœnia trepidabant; donec, interventu cohortium alarumque, fusi Garamantes, et recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios, cecidisse Vitellium, multi cujusque ordinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare aggressi, nuntiavêre. Aderant legati regis Vologesi, quadraginta Parthorum equitum millia offerentes. Magnificum lætumque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque, ut legatos ad senatum mitteret, et pacem esse sciret. Vespasianus, in Italiam resque Urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit: tamquam terminos ætatis et concessa filio egrederetur. Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaïci belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orâsse dicebatur, ne criminantium nuntiis temere accenderetur: integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime principibus; quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant: ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum præbuisset. Vespasianus, haud æque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, bono esse animo jubet, belloque et armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore. Tum celerrimas navium, frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subvenêre.

LIII. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuêre, ut reliquiæ prioris delubri in paludes averentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: nolle deos, mutari veterem formam. Undecimo Kal. Ju-

lias, serenâ luce, spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina, felicibus ramis: dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ, vivis e fontibus amnibusque haustâ, perluêre. Tum Helvidius Priscus, prætor, præeunte Plautio Æliano, pontifice, lustratâ suovetaurilibus areâ, et super cæspitem redditis extis, Jovem, Junonem, Minervam, præsidesque imperii deos precatus, uti cœpta prosperarent, sedesque suas, pietate hominum inchoatas, divinâ ope attollerent; vittas, quîs ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri magistratus et sacerdotes et senatus et eques et magna pars populi, studio lætitiâque connixi, saxum ingens traxêre: passimque injectæ fundamentis argenti aurique stipes, et metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixêre haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato. Altitudo ædibus adjecta. Id solum religio annuere; et prioris templi magnificentiæ defuisse creditum * *

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum: nam Civilis, omissâ dissimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum servitium, quam imperatorem Vespasianum, malle. Galli sustulerant animos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati; vulgato rumore, a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri: paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil æque, quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis Urbem: sed, integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne signum cœlestis iræ datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi, superstitione vanâ Druidæ canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series et interna mala fregissent.

LV. Ante Flacci Hordeonii cædem, nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur: interfecto Hordeonio, commeavêre nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, et pace belloque clara origo. Ipse, e majoribus suis hostis populi Romani quam socius, jactabat. Miscuêre sese Julius Tutor et Julius Sabinus: hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni a Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloriâ incendebatur: proaviam suam D. Julio, per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse. Hi secretis sermonibus animos cæterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxêre, in coloniâ Agrippinensi in domum privatam conveniunt; nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat: attamen interfuêre quidam Ubiorum Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas: nec tulêre moras consultandi: certatim proclamant: furere discordiis populum Romanum, cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime Urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri: si Alpes præsidiis firmentur, coalitâ libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.

LVI. Hæc dicta pariter probataque: de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavêre. Plerique interficiendos censebant, turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos. Vicit ratio parcendi: ne, sublatâ spe veniæ, pertinaciam accenderent. Alliciendos potius in societatem. Legatis tantum legionum interfectis, cæterum vulgus, conscientiâ scelerum et spe impunitatis, facile accessurum. Ea primi consilii forma: missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuêre, qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites et occultos hostes, optimum e præsentibus ratus, mutuâ dissimulatione, et iisdem, quibus

petebatur, artibus grassari; in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum, et extra conventum amandatum in Frisios, diximus, corruptis custodibus, perfugit; pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude illectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor, per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavêre. Tumque primum, discreti a legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculâ, Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, et ultores deos. Sic olim Sacrovirum et Æduos, nuper Vindicem Galliasque, singulis prœliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores fœderum exspectarent. Melius D. Julio Divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium; cum spoliati exutique fuerint, amicos fore. Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidiâ Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duûm millium spatio distantibus campis consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit:

LVIII. " Nunquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi

exitium parari, libens audio: mortemque in tot malis honestam, ut finem miseriarum, exspecto. Vestri me pudet miseretque, adversus quos non prœlium et acies parantur, id enim fas armorum, et jus hostium. Bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum, Classicus sperat; imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quoties Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur? socii sæpe nostri, excindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari, pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quam fides famaque. Tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones; nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super arma et viros et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus, quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit: quod sive a Vespasiano, sive a Vitellio, datum interpretari mavultis, ab imperatore certe Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso toties hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam invasuros. An, si ad mœnia Urbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutorin' Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cum Romanæ legiones contra direxerint; transfugæ e transfugis, et proditores e proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, Jupiter optime maxime, quem, per octingentos viginti annos, tot triumphis coluimus, te, Quirine, Romanæ parens Urbis, precor venerorque, ut, si vobis non fuit cordi,

me duce hæc castra incorrupta et intemerata servari, at certe pollui fœdarique a Tutore et Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam et sine noxâ pœnitentiam."

LIX. Varie excepta oratio, inter spem metumque ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuêre fœdissimam mortem sponte prævenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium et Numisium, legatos, vinciri satis visum. Dein, sumtis Romani imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavêre, quam ut sacramentum recitaret. Juravêre, qui aderant, pro imperio Galliarum. Interfectorem Voculæ altis ordinibus, cæteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem et Classicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si præsentia sequerentur: aliter nihil spei: famem ferrumque et extrema passuros. Adjecêre, qui missi erant, exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumtis jumentis equisque et cæteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuêre: donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque ante preces admissæ, quam in verba Galliarum jurarent. Tum, pactus prædam castrorum, dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prose-

querentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen aggrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes, occubuêre: cæteri retro in castra profugiunt; querente sane Civile, et increpante Germanos, tamquam fidem per scelus abrumperent. Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parum affirmatur. Direptis castris, faces injiciunt; cunctosque, qui prœlio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis, barbaro voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo filio quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Cæterum neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit; fisus Germanorum opibus; et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledæ. Ea virgo nationis Bructeræ late imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et, augescente superstitione, arbitrantur deas. Tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam prosperas Germanis res et excidium legionum prædixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque, in Galliâ geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa cremataque; iis tantum relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.

LXII. Legio sextadecima, cum auxiliis simul deditis, a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinitâ die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus per varias curas egêre: ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars rubore et infamiâ: quale illud iter? quis dux viæ? et omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent. Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisque, tam-

quam in aciem, accingi. Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior: quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. Revulsæ imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longæ exsequiæ: dux Claudius Sanctus, effosso oculo: dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et, vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, et undique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi: spretisque Sancti promissis aut minis, Magontiacum abeunt; ac forte obvio interfectore Voculæ, Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendæ in posterum culpæ fecêre. Legiones, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavêre. Sævitiâ ingenii et cupidine prædæ ad exscidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium ejus, primo rerum motu, in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honorate custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut, disjecta, Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent; quæ ferocissimus e legatis in hunc modum protulit: "Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus deis, et præcipuo deorum, Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem flumina ac terras et cœlum quodammodo ipsum clau-

serant Romani, ut colloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed, ut amicitia societasque nostra in æternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniæ, munimenta servitii, detrahatis (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur); Romanos omnes in finibus vestris trucidetis (haud facile libertas et domini miscentur); bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris: quomodo lucem diemque omnibus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos, quam armis, valent. Sincerus et integer et servitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis imperitabitis."

LXV. Agrippinenses, sumto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam adspernari conditio præsens, sinebat, in hunc modum respondent: "Quæ prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius, sumsimus, ut vobis cæterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus, augere nobis, quam diruere, tutius est. Si qui ex Italiâ, aut provinciis, alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumsit, vel in suas quisque sedes refugêre. Deductis olim et nobiscum per connubium sociatis, quique mox provenêre, hæc patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus incustoditi; sed diurni et inermes; donec nova et recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur." Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et

Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravêre. Sed coram adire alloquique Veledam negatum. Arcebantur adspectu, quo venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre: delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre, statuit. Occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes compositâ, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani transnatantes terga Labeonis invasêre. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce, "Non ideo," inquit, "bellum sumsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul hæc a nobis arrogantia: accipite societatem: transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem, mavultis." Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit; ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis fœderis Romani monimentis, Cæsarem se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem, et nobis fidam. Nec Sequani detrectavêre certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prœlium pari formidine deseruit: utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntariâ morte interiisse creditus. Sed, quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam

et insigne Epponinæ uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie belli impetus stetit. Resipiscere paulatim civitates, fasque et fœdera respicere, principibus Remis; qui per Gallias edixêre, ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.

LXVIII. At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda Urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur; suspectis, uti diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus, prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deleniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, patrem ejus sub Caio Cæsare egregie functum eâ curâ, dictitans: lætum militibus idem nomen, atque ipsum, quamquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere. Assumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille spe ac juventâ properus, hic moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferociâ ætatis et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. Legiones victrices, sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur: XIV legio e Britanniâ, sexta ac decima ex Hispaniâ accitæ. Igitur venientis exercitûs famâ, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes, Galliarum civitates in Remos convenêre. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in populum Roma-

num effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.

LXIX. At Julius Auspex, e primoribus Remorum, vim Romanam pacisque bona dissertans, et sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super caput legiones, sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu, continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat, obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod, Vindicis motu, cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum æmulatio: quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria, jam discordia erat; aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus. Tædio futurorum præsentia placuêre. Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, ut abstinerent armis, impetrabili veniâ et paratis deprecatoribus, si pœniteret. Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus.

LXX. Igitur non Treveri, neque Lingones cæteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam et ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus, per Rhætiam irrupêre. Accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo, infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Cara-

catium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis; qui primo cohortem, præmissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox, ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediêre: secutis Tribocis Vangionibusque et Caracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat, sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Eâ clade perculsi Treveri; et plebes, omissis armis, per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnâque in Treveros, ut supra memoravimus, traductæ, se ipsæ in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessêre. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt; occisis Herennio ac Numisio, legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magontiacum venit. Ejus adventu erectæ spes: ipse pugnæ avidus, et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet, sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent. Auxit ea res Gallorum obsequium. Nam, receptâ juventute, facilius tributa toleravêre, proniores ad officia, quod spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera accepêre, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Va-

lentinum monuêre, ne summæ rei periculum faceret. Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto, quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum; et addiderat fossas obicesque saxorum. Nec deterruêre ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste; quem, temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paulum moræ in adscensu, dum missilia hostium prævehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinæ modo præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: hanc esse Classici, hanc Tutoris, patriam: horum scelere clausas cæsasque legiones. Quid tantum Cremonam meruisse; quam e gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ integram sedem, spoliis exercituum et ducum cædibus ovantem. Redigeretur præda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur. Cerialis, a metu infamiæ, si licentiâ sævitiâque imbuere militem crederetur, pressit iras: et paruêre, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis adspectus. Stabant conscientiâ flagitii mœstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus, obstupefecerat: attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhi-

bere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant; donec Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans, quæ militum ducumque discordiâ, vel fraude hostium, evenissent. Primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse. Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita alloquitur: "Neque ego unquam facundiam exercui; et populi Romani virtutem armis affirmavi. Sed, quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non suâ naturâ, sed vocibus seditiosorum, æstimantur; statui pauca disserere, quæ, profligato bello, utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram vestram, cæterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris invocantibus, quos discordiæ usque ad exitium fatigabant: et acciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot prœliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur; sed nequis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis, quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, et mutandæ sedis amor, ut, relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent. Cæterum libertas et speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.

LXXIV. "Regna bellaque per Gallias semper fuêre, donec in nostrum jus concederetis. Nos,

quamquam toties lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur: nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cætera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum clausumve. Et laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus: sævi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, et cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur; nisi forte, Tutore et Classico regnantibus, moderatius imperium speratis, aut minoribus, quam nunc, tributis, parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam, pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quam bella omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortunâ disciplinâque compages hæc coaluit, quæ convelli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præcipuæ bellorum causæ. Proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securitate, malitis." Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis et Classicus misêre epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit: Vespasianum, quamquam nuntios occultarent, excessisse vitâ. Urbem atque Italiam interno bello consumtam. Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos; si prœlium malit, ne id quidem abnuere. Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum

misit. Hostes, divisis copiis, advenêre undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit, quîs temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis, opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quam prædam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas, secum palam aut voto stare. Tutor, cunctatione crescere rem Romanam, affirmabat, coëuntibus undique exercitibus. Transvectam e Britanniâ legionem: accitas ex Hispaniâ: adventare ex Italiâ; nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere: pecuniamque ac dona, quîs solis corrumpantur, majora apud Romanos; et neminem adeo in arma pronum, ut non idem pretium quietis, quam periculi, malit. Quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitûs, legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non imperiti adolescentuli, verba et conciones, quam ferrum et arma, meditantis, sed Civilis et Classici; quos ubi adspexerint, redituram in animos formidinem, fugam famemque, ac toties captis precariam vitam: neque Treveros aut Lingonas benevolentiâ contineri: resumturos arma, ubi metus abscesserit. Diremit consiliorum diversitatem, approbatâ Tutoris sententiâ, Classicus; statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum: sinistro Bructeri Tencterique. Pars montibus, alii, viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluêre, ut in cubi-

culo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra; fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, et fugientes manu retrahens, intecto corpore promtus inter tela, felici temeritate et fortissimi cujusque accursu, recuperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus irâ, "Non Flaccum," inquit, "non Voculam deseritis. Nulla hic proditio: neque aliud excusandum habeo, quam quod vos, Gallici fœderis oblitos, redîsse in memoriam Romani sacramenti, temere credidi. Annumerabor Numisiis et Herenniis; ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium, ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem: venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos, patiantur."

LXXVIII. Vera erant, et a tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos; neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant; Gallos pro libertate, Batavos pro gloriâ, Germanos ad prædam instigantes. Et cuncta pro hostibus erant; donec legio unaetvicesima, patentiore, quam cæteræ, spatio conglobata, sustinuit ruentes; mox impulit. Nec sine ope divinâ, mutatis repente animis, terga victores vertêre. Ipsi, territos se cohortium adspectu, ferebant, quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis,

ut incuriâ prope rem afflixit, ita constantiâ restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit, exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant: unde metus et justæ preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ; quæ ex Chaücis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium; qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavêre. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, afflictaret Batavos, quâ Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus, legatus, in Nervios Tungrosque duxit: eæque civitates in deditionem acceptæ: classem ultro Canninefates aggressi sunt; majorque pars navium depressa aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudêre. Classicus quoque adversus equites, Novesium a Ceriale præmissos, secundum prœlium fecit: quæ modica, sed crebra, damna famam victoriæ, nuper partæ, lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet; mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, æqualium quoque, adeo superiorum, intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe suâ excipitur, ita neque averso imperatoris animo. Trahebatur in di-

versa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistolis: simul cæteri, ut infestum tumidumque, insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus: neque ipse deerat, arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis, quæ meruisset. Alios, ut imbelles, Cæcinam, ut captivum ac dediticium, increpat. Unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa miracula evenêre, quîs cœli favor et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, remedium cæcitatis exposcens gemitu; monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque principem, ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. Alius manum æger, eodem deo auctore, ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur, orabat. Vespasianus primo irridere, adspernari; atque, illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci: postremo existimari a medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas ope humanâ superabiles forent. Medici varie disserere: Huic non exesam vim luminis, et redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino ministerio principem electum: denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem, irriti ludibrium penes miseros, fore. Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, læto ipse vultu, erectâ, quæ adstabat, multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque, qui interfuêre, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret, Arceri templo cunctos jubet: atque ingressus intentusque numini, respexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum nomine Basiliden; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere et ægro corpore detineri haud ignorabat. Percontatur sacerdotes, num illo die Basilides templum inîsset? percontatur obvios, num in urbe visus sit? denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem et vim responsi ex nomine Basilidis interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata; Ægyptiorum antistites sic memorant: Ptolemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, cum Alexandriæ recens conditæ mœnia templaque et religiones adderet, oblatum, per quietem, decore eximio et majore quam humanâ specie juvenem, qui moneret, ut, fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque et inclytam sedem fore, quæ excepisset: simul visum eumdem juvenem in cœlum igne plurimo attolli. Ptolemæus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum, Atheniensem, e gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem cærimoniarum, Eleusine exciverat, quænam illa superstitio, quod numen? interrogat. Timotheus, quæsitis qui in Pontum meâssent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas famâ, Jovis Ditis: namque et muliebrem effigiem assistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim, aliasque ad curas animum vertere; donec eadem species, terribilior jam et instantior, exitium ipsi regnoque denuntiaret, ni jussa

patrarentur. Tum legatos et dona Scydrothemidi, regi, (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet: præcipitque navigaturis, ut Pythium Apollinem adeant. Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua: irent, simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.

LXXXIV. Ut Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant: qui versus animi, modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri: sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces, omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultra moraretur. Cunctantem varia pernicies morbique, et manifesta cœlestium ira, graviorque in dies, fatigabat. Advocatâ concione, jussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala exponit. Vulgus adversari regem, invidere Ægypto, sibi metuere, templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, deum ipsum appulsas litori naves sponte conscendisse. Mirum inde dictu, tertio die, tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum loco, cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine et advectu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui Seleuciâ, urbe Syriæ, accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit: alii auctorem eumdem Ptolemæum, sedem, ex quâ transierit, Memphim perhibent, inclytam olim, et veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi Æsculapium, quod medeatur ægris corporibus; quidam Osirin, antiquissimum illis gentibus numen; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem patrem, insignibus, quæ in ipso manifesta, aut per ambages conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, ante-

quam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepêre. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequâquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam patriam ejus captam, accipere se solatium mortis, respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens expromsit: quoniam benignitate deûm fractæ vires hostium forent, parum decore Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos: ipse Lugduni vim fortunamque principatûs e proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus non defuturus.

LXXXVI. Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem ejus tentavisse, an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret: quâ cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus, sperni a senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat: simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus, studiumque literarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum, et fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER QUINTUS.

U.C. 824.
J.C. 71.

I. Ejusdem anni principio Cæsar Titus, perdomandæ Judææ delectus a patre, et prælatis utriusque rebus militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. Atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promtumque in armis ostendebat, comitate et alloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæâ legiones, quinta et decima et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepêre. Addidit e Syriâ duodecimam, et adductos Alexandriâ duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa Sohemusque, reges, et auxilia regis Antiochi; validaque, et, solito inter accolas odio, infensa Judæis Arabum manus: multi, quos Urbe atque Italiâ sua quemque spes acciverat occupandi principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

II. Sed, quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus ape-

rire. Judæos, Cretâ insulâ profugos, novissima Libyæ insedisse, memorant, quâ tempestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis: (argumentum e nomine petitur: inclytum in Cretâ Idam montem, accolas Idæos; aucto in barbarum cognomento, Judæos vocitari:) quidam, regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras exoneratam: plerique, Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit. Sunt, qui tradant, Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes Hebræasque terras et propiora Syriæ coluisse rura. Alii, Judæorum initia, Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, conditam urbem Hierosolyma nomine suo fecisse.

III. Plurimi auctores consentiunt, ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum, ut invisum deis, alias in terras avehere jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit, cæteris per lacrymas torpentibus, Mosen, unum exsulum, monuisse, ne quam deorum hominumve opem exspectarent, utrimque deserti, sed sibi, ut duci cœlesti, crederent, primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent. Assensêre, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æque, quam inopia aquæ, fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant; cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuêre terras, in quîs urbs et templum dicata.

IV. Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque cæteris mortalibus indidit.

Profana illic omnia, quæ apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravêre; cæso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoriâ eladis, quâ ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur: et raptarum frugum argumentum panis Judaïcus, nullo fermento, retinet. Septimo die otium placuisse, ferunt: quia is finem laborum tulerit: dein, blandiente inertiâ, septimum quoque annum ignaviæ datum. Alii, honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis accepimus, seu quod e septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe et præcipuâ potentiâ stella Saturni feratur: ac pleraque cœlestium vim suam et cursum septimos per numeros conficiant.

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. Cætera instituta sinistra, fœda, pravitate valuêre: nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc gerebant: unde auctæ Judæorum res. Et, quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promtu, sed adversus omnes alios hostile odium, separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil illicitum; circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant: nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex adgnatis, nefas: animasque prœlio aut suppliciis peremtorum æternas putant. Hinc generandi amor, et moriendi contemtus. Corpora condere, quam cremare, e more Ægyptio: eademque cura, et de infernis persuasio: cœlestium contra. Ægyptii

pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Judæi mente solâ unumque Numen intelligunt. Profanos, qui deûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingant: summum illud et æternum neque mutabile, neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis, sinunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed, quia sacerdotes eorum tibiâ tympanisque concinebant, hederâ vinciebantur, vitisque aurea templo reperta, Liberum Patrem coli, domitorem Orientis, quidam arbitrati sunt; nequâquam congruentibus institutis: quippe Liber festos lætosque ritus posuit; Judæorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, quâ ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur; a meridie Ægyptus objacet; ab occasu Phœnices et mare; septemtrionem a latere Syriæ longe prospectant. Corpora hominum salubria et ferentia laborum: rari imbres, uber solum: fruges nostrum ad morem; præterque eas balsamum et palmæ. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ; fragmine lapidis aut testâ aperiuntur: humor in usu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Jordanem alit funditque. Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ undæ superjacta, ut solido, ferunt: periti imperitique nandi perinde attolluntur. Certo anni bitumen egerit: cujus legendi usum, ut cæteras artes, experientia docuit. Ater suâpte naturâ liquor, et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante,

influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terræ, vi solis, inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt, olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; et manere vestigia; terramque ipsam, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Num cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herbæ tenues aut flores, ut solitam in speciem adolevêre, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclytas quondam urbes igne cœlesti flagrâsse concesserim, ita halitu lacûs infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fetus segetum et auctumni putrescere reor, solo cœloque juxta gravi. Et Belus amnis Judaïco mari illabitur; circa cujus os collectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id litus, et egerentibus inexhaustum.

VIII. Magna pars Judææ vicis dispergitur: habent et oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensæ opulentiæ templum, et primis munimentis urbs, dein regia: templum intimis clausum: ad fores tantum Judæo aditus: limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones præpotuêre, rex Antiochus, demere superstitionem, et mores Græcorum dare annixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate Arsaces desciverat. Tum Judæi, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuêre; qui mobilitate vulgi expulsi, resumtâ per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum,

parentum neces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant; quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ, assumebatur.

IX. Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit; templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, nullâ intus deûm effigie, vacuam sedem, et inania arcana. Muri Hierosolymorum diruti; delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciæ cesserant, rex Parthorum Pacorus Judæâ potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius subegit. Regnum, ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simo quidam regium nomen invaserat. Is a Quintilio Varo, obtinente Syriam, punitus; et gentem coërcitam liberi Herodis tripartito rexêre. Sub Tiberio quies: dein jussi a C. Cæsare, effigiem ejus in templo locare, arma potius sumsêre: quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit; e quibus Antonius Felix, per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ, Cleopatræ et Antonii nepte, in matrimonium acceptâ; ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judæis usque ad Gessium Florum, procuratorem. Sub eo bellum ortum; et comprimere cœptantem Cestium Gallum, Syriæ legatum, varia prœlia ac sæpius adversa excepêre. Qui ubi fato aut tædio occidit, missu Neronis Vespasianus fortunâ famâque et egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque, præter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus, civili bello intentus, quantum ad Judæos, per otium transiit. Pace per Italiam partâ, et externæ curæ redière. Augebat iras, quod soli Judæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum,

ad omnes principatûs novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

XI. Judæi sub ipsos muros struxêre aciem, rebus secundis longius ausuri, et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit. Mox cessêre hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis prœlia serebant; donec assiduis damnis intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi; neque enim dignum videbatur famem hostium opperiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ et cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos; ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles, immensum editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsus sinuati; ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrupta; et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes, inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta: conspicuoque fastigio turris Antonia, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

XII. Templum in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios: ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terrâ montes: et piscinæ cisternæque servandis imbribus: præviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta quamvis adversus longum obsidium: et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravêre. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum emto jure muniendi, struxêre muros in pace, tamquam ad bellum; magnâ colluvie et cæterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque il-

luc perfugerat, eoque seditiosius agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima mœnium Simo, quem et Bargioram vocabant, mediam urbem Joannes, templum Eleazarus, firmaverat. Multitudine et armis Joannes ac Simo, Eleazarus loco, pollebat. Sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur: ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. Expassæ repente delubri fores, et audita major humanâ vox, Excedere deos: simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judæâ rerum potirentur: quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis ætatis, virile ac muliebre secus, sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent: et plures, quam pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus, quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies prœliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

XIV. At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera Castra consedit; tutus loco, et ut memoriâ prosperarum

illic rerum augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundæ et VI et XIV legionum: cohortesque et alæ, jampridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator: sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis, et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum et proceritas corporum attollit.

XV. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen: deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma, equi, haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, comminus certabatur; sed, tamquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. Minor tamen, quam pro tumultu, cædes; quia, non ausi egredi paludem, Germani in castra rediêre. Ejus prœlii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. Nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas, acta.

XVI. Posterâ luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet: in secundâ acie legiones locatæ: dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis, adstitit. Batavi Gugernique in dextro; læva ac propiora fluminis Transrhenani tenuêre. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis veterem Romani nominis

gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum exciderent: ultione magis, quam prœlio, opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certâsse; attamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo, ferant. Proprios inde stimulos legionibus admovebat, domitores Britanniæ quartadecimanos appellans: principem Galbam sextæ legionis auctoritate factum: illâ primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos. Hinc, prævectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, ut suam ripam, sua castra, sanguine hostium recuperarent. Alacrior omnium clamor, quîs vel e longâ pace prœlii cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: stare Germanos Batavosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes: quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem, cladem que, et dira omnia obversari. Ne terrerentur vario Treverici prœlii eventu: suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, prædâ manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria evenisse. Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa: campos madentes, et ipsis gnaros; paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniæ deos in adspectu; quorum numine capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriæ memores: illum diem aut gloriosissimum inter majores, aut ignominiosum apud posteros, fore. Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et cæteris missilibus prœlium incipitur: neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumtis, quæ jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestius. Immensis corporibus et prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole, quam educ-

tam in Rhenum retulimus, Bructerorum caneus tranatavit. Turbata ibi res: et pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressâque hostium ferociâ, prœlium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illâ, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos. Duæ alæ, cum perfugâ missæ, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuêre; pulsique Germani Rhenum fugâ petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturâsset. Ne eques quidem institit, repente fusis imbribus, et propinquâ nocte.

XIX. Posterâ die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispaniâ legio supplevit. Civili Chaücorum auxilia venêre. Non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quæ ferri poterant, cæteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus, deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. Quin et diruit molem, a Druso Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis, quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiêre Rhenum Tutor quoque et Classicus, et centum tredecim Treverorum senatores; in quîs fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus.

XX. Simul cæteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas: tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, uno die Civilis quadripartito invaserit: decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra; ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore ejus genitus,

Classicusque ac Tutor, suam quisque manum trahe-rent; nec omnia patrandi fiduciâ; sed multa ausis aliquâ in parte fortunam adfore: simul Cerialem ne-que satis cautum, et pluribus nuntiis huc illuc cur-santem, posse medio intercipi. Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, et cædendis materiis opera-tum, turbavêre, occiso præfecto castrorum et quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Cæ-teri se munimentis defendêre. Et interim Germa-norum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus, oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus, præfectus alæ, ceciderat; quem fidum Romanis, et Civili avunculo infensum, diximus. Sed, ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Veracis effu-gium: Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexêre. Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, et remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum tem-poris ad exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura dis-ciplinæ. Et paucos post dies, quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque ad vi-senda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat; disjecto agmine, incuriosis vigi-liis. Animadversum id Germanis; et insidias com-posuêre. Electa nox atra nubibus; et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen tur-

bare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio, ita, cœptâ cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste et strictis mucronibus. Dux semisomnus, ac prope intectus, errore hostium servatur: namque prætoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidêre, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ. Vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita, intermisso signo et vocibus, se quoque in somnum lapsos. Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Veledæ traxêre.

XXIII. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet, quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ferentium: armamenta Liburnicis solita: et simul aptæ lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit. Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quam metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato levium telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis, insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat; cum interim, flexu auctumni et crebris per hiemem imbribus, superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.

XXIV. Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos, imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est: nam Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam, ostentans, Veledam, propinquosque monebat, fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam: neque aliud Civilis amicitiâ paratum, quam vulnera, fugas, luctus: exsulem eum et extorrem recipientibus oneri: et satis peccavisse, quod toties Rhenum transcenderint: si quid ultra moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore.

XXV. Miscebantur minis promissa: et, concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: non prorogandam ultra ruinam: nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli. Quid perfectum cæde et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur? Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri; sin populum Romanum armis provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? Respicerent Rhætos Noricosque, et cæterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed virtutem et viros indici: proximum id libertati; et, si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum, quam Germanorum feminas, tolerari. Hæc vulgus. Proceres: atrociore Civilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis exscidium gentis opposuisse: tunc infensos Batavis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis pœnâ pœnitentiam fateantur.

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et prævenire statuit; super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabalise fluminis pons; in

cujus abrupta progressi duces: et Civilis ita cœpit: "Si apud Vitellii legatum defenderer; neque facto meo venia, neque dictis fides, debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi observantia; et, cum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones, et Gallica juventus Alpes transcenderet. Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat, arma in Germaniâ movi: quæ Mucianus in Syriâ, Aponius in Mœsiâ, Flavianus in Pannoniâ, * * * * *

[*Appendix, Auctore Gabriele Brotier.*]

["Tiberius Alexander in Ægypto, eadem fovi consilia. Pari studio Batavos, Canninefates, veteranasque cohortes in verba Vespasiani adegi. Si quid postea hostile irrepsit, jure an injuriâ susceptum haud dixerim. Malim turbida temporum incusare, quam dubia imputare crimina. Certe vel ipsa inter bella me semper in pacem propendisse, Romanorumque partes juvisse, multa fuêre argumenta, et recens adhuc memoria. Nec per me stabit quominus inter Romanos et Batavos fida firmaque societas renovetur. Olim sacramenti hortatorem, nunc me juvat esse conciliatorem pacis." Studiis ita conspirantibus, in fidem recepti sunt Batavi; pacataque Germania.

[Lingones, Civilis societate innexi, Domitiani favorem occupaverant, septuaginta millibus armatorum in ejus obsequium redactis. Atrocius cum Sarmatis pugnatum. Fonteius Agrippa, Mœsiæ, ut dictum est supra, præpositus, adversus barbarorum vim invalidus, pugnando fortiter occubuit. Tum cuncta incursionibus, populationibus obnoxia. Clade Vespasiano nuntiatâ, Rubrium Gallum misit, qui rem restituit, fusosque sæpe barbaros renare Danubium coëgit: et, ne regredi iis foret animus, Romanis præsidiis validiora addidit munimenta.

[At major belli moles in Judæâ agitabatur. Titus, cum cuncta expugnandis Hierosolymis apta struxisset, adulto jam vere, operi institit, morarum impatiens. Utrimque paribus animis certatum. Judæi locorum ingenio, hominum multitudine (nam undique terrarum, atque etiam trans Euphraten, gentili discrimine pietateve exciti, convenerant) primum valuêre: longiusque effossis subter terram cuniculis, ruinam machinis, militibus, si forte materiarum causâ, aquarumve penuriâ per agros palarentur, necem inferebant. Una quoque e tribus turribus, quas in quinquagenorum cubitorum altitudinem Titus eduxerat, fortuito casu nocte prolapsa, oppugnatoribus terrorem morasque intulit. At tandem arte et virtute præpotuit Romana res, adjuta Titi periculo, impacto saxo lævum humerum saucii. Legiones, ducis vulnere irritatæ, conniti; et perrupto muro, primam urbis partem, Septemtrionibus objectam, occupare: integrâ Judæorum multitudine, quæ in interiora secesserat.

[Crevit itaque cum fortunâ periculum. Angustioribus enim standum locis; quantoque arctior, tanto validior interiorum urbis munitionum vis: duplicatus quoque propugnatorum numerus. Aderat et immensa armorum supellex: nam præter solitas, aut in hanc necessitatem inventas Judæis machinas, Romanæ etiam ostentabantur, sub belli initia in adversis Cestii Galli, Syriæ legati, prœliis captæ. Feroces inde animos, impunitatis spe, flectere tentavit Titus. At clementiam Cæsaris pavorem interpretantes, spretis ejus nuntiis, audentiâ crevêre. Ex eo major ira legionibus, contumeliæ indignitatem ægre ferentibus, certisque ardua quæque aggredi, ut promtior acriorque ultio foret. Properantur opera: muris admotæ machinæ: corruptæ obsessorum saxis ignibusve, confestim refectæ. Expugnandæ urbis signum dari ardet miles. Quo plus periculi, plus animi. Dato signo, acerrimus quisque, tela inter et saxa enisi, dirutâ alterius muri parte, viam fecêre. At, quod

angustior erat aditus, nec Titus vastitatem statim intulit, clementiâ potius, quam belli jure utendum ratus; Judæi indulgentiâ in perfidiam abuti, tantoque impetu in paucos Romanos, qui, duce Tito, subierant, irruere, ut eos extra murum pellerent. Atrox hîc cædes; triduoque in muri ruinâ, quam Judæi oppositis corporibus vallabant, pugnatum. Tandem quarto die, victis Judæis, intusque cedentibus, ad turrim Antoniam ventum est.

[Cum ea foret solo editiore inaccessa, structi ad oppugnandum aggeres. Interim, ut Judæorum audacia terrore flecteretur, per quatuor dies ostentata acies Romana: publice data annona: ingentem auri argentique vim, minasque militum, armis et insignibus fulgentium, e summis mœnibus parteque Septemtrionali templi prospectabant obsessi. Præterea missus Josephus, nobis jam supra memoratus, qui eos veniæ, libertatis, fortunarum spe ad deditionem excitaret. Nec hostilium virium adspectus, nec promissa, ne horrenda quidem fames, quæ jam sæviebat, feroces animos molliêre. Immo ipsi transfugæ, Titi clementiâ in castra Romana recepti, occulta meditabantur crimina; et si quem forte Romanorum solum repererant, jugulabant, aut clam obturatis corruptisve fontibus, insanabile malum afferebant. Multi in talis perfidiæ pœnas, gentiliumque terriculum, ante urbis oculos crucibus affixi, truncisve manibus ad suos remissi. His suppliciis exacerbata adhuc odia; ultionemque novâ ruinâ parabat Joannes. Effossâ enim sub aggeribus terrâ, incensisque materiis quibus opus pensile sustinebatur, subito hiatu absorpti sunt aggeres: dissiluêre machinæ; et, erumpente flammâ, statim haustæ sunt. Nihil tristius toto bello contigerat. Id tamen biduo post ferme renovatum. Simonis enim instinctu, tres juvenes, præcipuâ apud eos audaciâ, Tephthæus, Megassarus, et Chagiras (nam barbara etiam nomina ob facinoris insigne memoranda) urbe, raptis facibus, egressi, machinas aliis aggeribus impositas, per medios hostes, per tela, per gladios, incendendas sus-

ceperunt, et incendêre: neque ignes, propter Judæorum, e muro, factâque irruptione, pugnantium, pervicaciam, restingui potuerunt.

[Adverso casu haud fracta Titi constantia: sed cladem in urbis exitium vertit; eamque incredibili tridui opere per triginta novem stadia muro ac turribus ita circumvallavit, ut nulla effugii spes obsessos maneret. In hac necessitate, multa fuêre Judæorum transfugia; haud meliore iis penes Romanos, quam penes suos, sorte. Multi enim, longâ fame invalidi, oblatis affatim cibis enecabantur: alii, innatâ genti auri cupidine, comperti opes suas, antequam transfugerent, vorâsse, ab Arabibus Syrisque dissecti sunt: ne Romanus quidem miles ab eâ atrocitate penitus integer: Judæorum duo millia sic periêre; indignante quidem Tito, et morte iis, qui tale post scelus auderent, intentatâ. Cæteris autem, qui in urbe manserant, nulla salutis cura. Ducibus tantum furor: Joannes in templi spoliationes præceps, in gentilium cædes Simon: tam effrenâ libidine, ut si ab oppugnatione destitissent Romani, Hierosolyma furialibus suorum odiis periissent.

[Tædio præsentium, futurorum metu, præfectus turri Antoniæ, Judas nomine, cum fidissimis Judæis decem, proditionem pepigit. Jam Titus, turrim occupaturus, adventabat, cum Simon, retectis consiliis, proditores circumvenit; hisque ante Romanorum ora jugulatis, discerpta eorum membra projecit. At, flagitii loco, Romanis adfuêre fortuna et virtus. Ubi enim admotæ machinæ, pars muri a Joanne, ut memoravimus, suffossa, repente corruit. Juvit hac irrumpere. Alter tamen assurgebat murus, quem Joannes, prioris casu diffisus, struxerat. Sabinus, periculo laudisque cupidine accensus, lectis undecim sociis, tela inter et saxa, desuper vibrata, murum superat; Judæosque audaciâ ita attonuit, ut in fugam verterentur. At forte pedem saxo illisus, magno cum armorum sonitu procidit. Conversi Judæi in

eum irruunt. Sabinus, in genu erectus, tectusque clypeo, eorum impetum fortiter sustinet, et proximum quemque vulneribus affligit, donec ipse, telis undique petitus, occubuit: tres, qui eum secuti in murum evaserant, trucidati: reliqui saucii, in castra ægre retracti. Virtutis exemplum Romanos inflammat; turrisque Antonia sexto oppugnationis die capta: jussit Cæsar eam funditus everti; tentarique adhuc Judæorum animos, utrum deditionem vellent facere: ipse pollicitus, illæsum inviolatumque fore templum: servatâ etiam loci sanctitate, quem Romanis adire nefas.

[Duratis ad mala animis, nihil sani supererat consilii. Itaque structi aggeres, et templo propinquatum. Titus, subitâ irruptione illud occupari posse ratus, mittit Sextum Cerialem, qui cum lectissimâ militum manu illud noctu invadat. Ii horâ noctis nonâ subiêre. Judæi, non dediti, ut sperabatur, somno, statim adstiterunt: acriter pugnatum, minore tamen Romanorum, quam Judæorum clade. Romanus enim miles, belli gnarus, sese signo noscitabat, et inter se stipatus, consertisque scutis, haud ita vulneribus patebat. Contra Judæi, temeritate acti, suorumque ob tenebras ignari, plus sibi, quam hostibus, exitii inferebant: valebant tamen numero; nec pugnæ finem nox attulit. Ortâ luce, cum discrimine crevit ardor: certamen ante quintam diei horam haud diremptum; et, ancipiti victoriâ, utrimque discessum. Tum Titus struendis aggeribus acrius institit, ut templi oppugnationem celeraret. Primum fuit Judæis resistendi impetus; et juxta montem Olivarum erupêre: sed vi Romanâ pulsi fractique. Aucta tantum irrito conatu ira.

[Acerbior tamen in dies urbis status: ingravescebat fames: auditumque enectos pueros; matrem (fœdum dictu, et hactenus inauditum) filio suo pastam, inutili scelere: nam mortem nefarie dilatam urgebat tetra lues, famis comes. Ipsâ peste gravior adhuc

necessitas, cum plurimi, aut fame pressi, aut ejus metu, domos penetrant; et, dum si quid edule occultatum rimantur, cuncta latrociniis et cædibus miscent. Populus, his malis victus, vias pacis tandem inisset, ni duces, scelerum conscientiâ feroces, fanaticaque vatum turba, quanto instantius discrimen, tanto propiorem manifestioremque Dei opem jactitantium, salubria avertissent consilia. At mentes, timorem inter spemque ancipites, turbabant dira præsagia, supra jam memorata, et atroces exscidii minæ. Nempe e plebe quidam, Jesus nomine, quadriennio ante inchoatum bellum acerba in populum, urbem, templumque diu ac noctu fuerat vociferatus: nec minis nec verberibus a ferali carmine destiterat. Cœpto urbis obsidio, quasi factâ præsagiis fide, mœstus et in atra cogitationum conditus, mœnibus obambulabat, clamitans: "Væ, væ iterum urbi, templo, populo!" Hæc tum ingeminans: "Væ, væ mihi!" exclamavit, corruitque exanimis, lapide ballistâ excusso percussus. Recens adhuc portentum, et in tristius interpretatum, cessavit juge sacrificium.

[Talibus efferati Judæi per suas strages vagantur, ferro, flammâ, tectorum, murorum, aggerum subversionibus Romanos obrui, aut a templo averti posse opinati. Has inter ruinas, flammantibusque porticibus, patuit magnifica templi facies. Quasi religione attonitus, stetit Romanus exercitus. Opus fuit ut Titus juberet ulterius audere; et, per violata jam Judæis sacra, pœnas de gente hominibus deisque invisâ ejus exscidio repeti. Structi aggeres, admotæ validissimæ machinæ; irrito tamen labore, ob immensas lapidum moles. Appositæ ergo templi porticibus scalæ. Nec subeuntibus obstitêre Judæi: at, ubi primum in manus venerunt, obvios præcipitare, proximos obruere, scalas excutere, deturbare plurimos, in porticus jam egressos fodere. Acriter certavêre signiferi, sed multitudine oppressi, contrucidati sunt, captaque signa Romana.

[Titus, suâ in templum indulgentiâ, periclitari virtutem Romanam, Judæorum audaciam crescere expertus, jussit ejus portas succendi. Congestis accensisque materiis, flammæ, inter argentum, quo portæ obducebantur, eluctatæ, ligna corripuêre. Dissilientibus foribus, flammisque erumpentibus, obstupuêre Judæi: iis ne satis quidem animi ad arcenda incendia, quæ die nocteque grassata sunt. Interim Titus, accitis exercitûs sui ducibus, de templo consultabat. In diversum distrahebantur sententiæ. Alii censebant jure belli utendum: Judæis fore contumaciam, dum staret id monimentum: huc eos undique terrarum convenire: solo ejus exscidio paci satis consuli. Aliis placebat illud quidem servari, si, adeuntibus legionibus, arma deponerent Judæi, sin bellarent, exscindi: jam enim non sedem numinis, sed belli arcem esse: nec penes Romanos, sed penes Judæos ad ejus eversionem duratos, fore piaculum. Titus contra asseveravit, etiamsi resisterent Judæi, se nunquam commissurum, ut in eorum pervicaciæ pœnam adversus templum sæviret: tantæ magnificentiæ opus dirui non posse sine populi Romani injuriâ: grande vero, si staret, fore imperii et victoriæ ornamentum. Tito assensêre Fronto, Alexander, et Cerialis; datoque legionibus, ut interquiescerent, spatio, delectæ cohortes, quæ templi incendia restinguerent, viamque sternerent, quâ facilis legionibus foret aditus.

[Dum templo ita invigilabat clementia Romana, in ejus ruinam præcipites Judæos agit furor. Magno enim impetu per orientalem portam egressi, in Romanos, qui in templo exteriore excubias agebant, irrumpunt. Impetum fortiter sustinuêre Romani, densis ordinibus, et consertis ante ora clypeis, immobiles et impenetrabiles. Numero tamen impares cessissent, ni Titus, e turri Antoniâ pugnam prospectans, citus opem cum lectis equitibus tulisset. Judæi, adversus Cæsaris vim invalidi, et in fugam acti, subi-

tariis velitationibus frustra illusêre: semper victi, in templum profugiunt.

[Tum Titus, in Antoniam turrim reversus, postero die totâ suorum vi irruere, templumque circumsidere destinabat. Sed acrior Dei ira Judæos urgebat. Ipsi, suas ad pœnas promti, Romanos restinguendis exterioris templi incendiis operatos invadunt. Talem pervicaciam indignatus miles Romanus, tumultuariam Judæorum manum ita perculit, ut fugâ conversos in templum usque insequeretur. Tum ex iis unus, injussus, sed divino quodam impetu actus, torre correpto, alteroque sublevante milite, incensas materias per fenestram auream, unde ad cellas circa templum positas versus Septemtrionem erat aditus, injicit. Ut flamma erupit, auditus Judæorum, plus quam pereuntium, clamor. Re Tito, quietem captanti, propere nuntiatâ, e tentorio statim prosilit: accurrit, ut incendia comprimat: comitantur duces: e castris omnibus concurrit exercitus. Omnia inconditis clamoribus personant. Tito voce manuque incendium restingui significante, nemo auribus oculisve competere. Victoribus et victis idem impetus. Illi ardent veteres in invisam gentem iras explere: accensi insuper plurimâ auri imagine, quâ templum splendescit; majoremque opum vim intus latere rati. Hi non jam pro vitâ, pro fortunis, sed pro templo, pro Deo, mortem superbe provocant; quanto propius ad extrema ventum, tanto in divinæ opis spem erectiores. Judaïcis ergo funeribus Romana miscentur funera: templi atrium exundat sanguine: circum altare, in templi gradibus, cædes innumeræ.

[Has inter strages, incendia spargunt Romani. Nondum tamen flagrabat templum; Titus, illud videndi cupidus, pugnantium manus ægre eluctatur: has cum belli ducibus egressus, intrat, adit penetrale, cuncta lustrat, famâque majora miratur; templum servari adhuc posse, irâ mutuis cædibus exhaustâ, confisus. At militum unus, eum secutus, portæ car-

dinibus ignes clam supposuerat. Ubi fores templumque corripuêre flammæ, stupent Judæi: deinde duces, turbarumque auctores, resumtis animis, quâ in superiorem urbem exitus, aufugiunt: cæteri, a consternatione in furorem versi, certique, pereunte templo, perire, ultro suas in neces ruunt: alii in Romanorum gladios præcipites incumbere: alii, ne profano ferro caderent, se ipsi contrucidare: plurimi sanctioribus (tanta genti superstitio) templi flammis se devovere, hac morte magis, quam egregio facinore, ovantes. In hoc morientium furore, una Tito cura ne in fœdos inhumanosque cineres, ipso invito, abeat victoria. Labor est cogere victos vivere, suisque rebus parcere. At incassum. Undique gliscunt incendia: templum exsuperant flammæ: mons totus late collucet ignibus. Horrens mœrensque Titus discedit. Manet ad cædes duratus, thesauris inhians, miles: duplicatisque Romanorum clamoribus, Judæorum ululatibus, haustum incendio considit templum. Hæc clades, genti suprema, contigit eo ipso die, quo prius templum, majoris adhuc famæ et opulentiæ, a Babyloniis quondam incensum ferebant. Inter ardentes templi ruinas posita signa; peractisque sacris, Titus Imperator consalutatus est. Tanta autem a milite auri vis rapta, ut dimidiâ pretii parte vilius in Syriâ haberetur.

[Nondum tamen Judaïci belli fœditatibus finis. Victore in gentis reliquiarum salutem intento, ignava sacerdotum turba vitam precari ausa est. Titum puduit hos templo superstites vivere, turpique morte damnati sunt. Vitæ usura, cæteris omnibus oblata, et a ducibus Joanne ac Simone spreta, victoris iras provocavit, ac tandem urbi exscidium attulit. Succensa primum capta jam monimenta: domus quoque, fame enectorum cadaveribus squalidæ, ignibus traditæ. Meritas pervicaciâ pœnas effugêre Izatis regis filii fratresque, ac turba nobilium, qui simul Titi misericordiam oraverant. Tum structi aggeres adversus

superiorem urbem, nomine Sion, locis editioribus, et munitissimis turribus, defensam. Sed quasi fatale esset Hierosolyma intestinis potius discordiis, quam hostium viribus, perire, ne ultimo quidem discrimine inita concordia, Idumæis et Judæis inter se dissidentibus. Titus, insitâ clementiâ, et notâ ducum arte, discordiam auget, Idumæis in deditionis spem receptis.

[Cum ita ferverent Judæorum odia, redintegratum obsidium. Amentes obsessorum duces unicum, sed inexpugnabile, præsidium, turres indefensas deserunt; parsque urbis validissima, ne fuso quidem Romano sanguine, capta. Tantum urbis dedecus veteraque scelera universo occidio expiata: domus, mutuis civium furoribus antea fœdatæ, novis cruentantur cædibus: dein sparsa incendia; et abominanda tecta abolevêre flammæ, noctis obscuro prævalidæ. Sic ardentibus Hierosolymis, illuxit dies ultimus, quarto Nonas Septembris. Hæc fata fuêre urbis, quæ cum per annos bis mille centum septuaginta septem summâ per Orientem claritate stetisset, nunc bustum est.

[Titus, urbis ruinas ingressus, et inexpugnabilem turrium vim admirans, se quidem exercitûs ducem, Deum autem victoriæ auctorem fuisse professus est. Milites, cædis fessos, jussit occidione abstinere, ni forte qui adhuc resisterent: duces, in cuniculis latitantes, quæri: juvenes, formâ et proceritate præstantes, reservari triumpho: natu majores in Ægyptum ad metalla mitti. Lecti quoque plurimi, qui per theatra ferro bestiisque perirent: minores annis septemdecim sub coronâ venumdati. Vulgatum apud Judæos in hoc obsidio capta fuisse nonaginta septem millia hominum; undecies centena millia occubuisse. Nihil autem urbis mansit, præter tres turres in victoriæ monimentum relictas: simul servata pars muri occidentalis, cui impositum præsidium; præ-

fectusque Terentius Rufus. Cætera omnia versa, aratroque fœdata.

[Tum Titus, laudatâ, pro concione, militum virtute, strenuissimum quemque laudibus præmiisque attollit. Mox victrices legiones ita distribuit, ut decima in Judæâ maneret, duodecima peteret Melitenen, quinta et quintadecima sibi præsto essent, donec in Ægyptum veniret. Deinde Cæsaream discessit, Orientem lustraturus. Missus postea Lucilius Bassus, qui, quæ in Judæâ supererant, expugnaret. Captâ Machærunte, alterâ Judææ arce, tota regio venumdata. Judæi autem jussi singulis annis Jovi Capitolino binos denarios solvere. Cæsaream autem, Romanis fidam, ducta colonia; primoque remissum capitis tributum: dein solum etiam immune factum. Emmaüs in perennem victoriæ memoriam Nicopolis appellata.

[Interea Vespasianus Alexandriam liquerat, non eâdem, quâ venerat, famâ. Querebantur Alexandrini ignotam principi liberalitatem: prisca renovari vectigalia: nova addi: hastæ subjici regia monimenta: sacra ipsa in fisci partes trahi. Hæc occultis primum, dein publicis, conviciis famosisque carminibus arguebat verbosa dicteriisque sueta gens: ausa etiam Vespasianum Cybiosacten cognominare. Is, contumeliæ insolens, et facili in iras principum naturâ, convicium in tributum vertit; graviores pœnas repetiturus, ni motos patris animos Titus sedâsset.

[Datâ licet veniâ, Alexandriæ infensus, Romam profectus est. Reipublicæ egregium donum, renascentis libertatis augurium, ante erat elargitus: majestatis enim damnatos Neronis sævitiâ sequentiumve principum calamitate, quotquot superstites, absolverat; et extentâ ultra fata æquitate, famam mortuis restituerat. Tanto decore supra victorias præfulgens, Brundisium venit, ubi a Muciano Urbisque primori-

bus publicos inter plausus exceptus est. At Beneventum progressus, Domitianum reperit, solutioris libidinis, dum pater aberat, tum vitia simplicitatis stultitiæve imitamine excusantem. Remedio pariter ac malo anxius Vespasianus, domesticum dolorem, ut decebat, intus condidit, ne privata publicis anteferre videretur. Lætus ergo, populis in novi ac diu desiderati principis conspectum venerationemque undique occurrentibus, Romam perrexit. Ubi eo ventum, a pietate orsus, cœpta Capitolii ædificia invisit; et, ut operas incenderet, ipse, elatis collo suo ruderibus, in partem laboris se immisit, omnibus, ut quisque dignitate et fortunâ præcipuus, principis exemplum certatim æmulantibus.

[Eadem in Ægypto adversus Titum studia. Lustrato Oriente Zeugma usque, acceptâque a Vologeso coronâ aureâ, Hierosolyma reviserat; dein, urbis ruinas miseratus, Memphim venit. Gens, religionibus dedita, per has gratificari principibus solet. Igitur ut Vespasianum miraculis auxerat Alexandria, sic Memphis Titum Apidis consecratione (quod summum est apud eos sacrum) evectum voluit. Itaque, prisco de more, Apis, cum præscripta legibus spatia vitæ implevisset, sacro fonte demersus est. Alter, cui divina inerant macularum insignia, publico cum luctu quæsitus repertusque, et Memphim ingenti pompâ deductus. Ibi cærimoniis rite paratis, totâque gente ad spectaculum excitâ, consecrationem orsa est longa sacerdotum turba: Titus adstitit, evinctus caput diademate, uti regibus olim fuerat solitum. Sacer Apis suas in ædes ductus, unde auguria populorum, et privatis responsa. Hæc visa Ægyptiis miræ religionis, sed e quibus orta in Urbe invidiæ materia; quod suo loco dicetur anno sequente.

U. C. 825.
J. C. 72.

[Cœpit hic annus faustis nominibus Vespasiani Augusti III et Cocceii Nervæ, consulum, quos imperii Romani fortuna conjunxisse videtur, ut ille imperare doceret,

hic disceret. Hispaniæ, unde primi annorum motus eruperant, jus Latii tributum, ne quid maneret veteris discordiæ. Post Vespasianus, externorum civiliumque bellorum victor, ad urbana negotia totum se convertit: rem quidem publicam luxu perditam circumspexit, nullâ patriæ caritate, solâ lucri privatique commodi cupidine flagrantem. At gnarus a principibus ad populos vitia descendisse; invidiosum vanumque fore, si, vigentibus principum vitiis, publicam censuram tentaret, ab ipso principe emendandi initium fecit. Circumcisis igitur principatûs libidinibus, quæ usu in dignitatis naturam ornamentave cesserant, id maxime ex auctoritate usurpavit, quo ipse foret legum præsidium et exemplum.

[Itaque, ut popularis fieret, rarus in Palatio, frequens in hortis Sallustianis: nec fores a satellitibus obsessæ, sed facilis cuivis aditus. Amoti etiam armorum scrutatores, quorum usus sub prioribus principibus, et inter civilium discordiarum motus invaluerat. Conscientiâ tutus, cæteris securitatem addidit, sublatis majestatis criminibus. In hac publicâ tranquillitate, principatûs munia obire occœpit: maturius semper, ac de nocte vigil, epistolas officiorumque omnium breviaria perlegere: mox amicos admittere, et inter salutantium obsequia calceare ipse sese et amicire: post in senatu de republicâ consultare, vel in foro jus dicere: remisso inde paululum animo, facilis civilisque cum senatoribus aliisque, seu domi, seu foris cœna; quam super jocosa et indulgens hilaritas. Hic communis vitæ tenor.

[Eadem, et anxia magis, erga liberos cura, cum reipublicæ amore, tum domûs gloriâ. Paternum enim animum angebat Domitianus, præferoce indole, et in omnes fortunæ suæ libidines præceps: eum pater privatim objurgationibus, in publico honoribus ad meliora revocabat. Titus, patris deliciæ, spes columenque imperii: ipse tamen inquietæ etiam sollicitudinis causa, non suspicaci principis ingenio. (id

enim vitii a generosâ mente aberat) sed recentium adhuc reipublicæ procellarum memoriâ, et occultis sermonibus: Titi fidem vacillare: favere legiones: nec religione, sed explorandi animos causâ, inter Apidis sacra, in maximâ Ægypti celebritate, regni cupidum, regio usum diademate. Titus, hæc in Urbe jactitari impatiens, quod conscientiâ integer, festinans Romam proficiscitur. Legiones, quæ Hierosolyma, eo duce, ceperant, aut remaneret, aut secum omnes pariter abduceret, frustra oravêre: quinta in Mœsiam, quintadecima in Pannoniam remissæ. Argis tantum substitit Titus, Apollonium, sapientiæ famâ tunc insignem, visurus; et ut ex ejus præceptis ad virtutes, quæ principis filium decent, se formaret. Apollonius, certus non volucribus verbis, sed multâ exemplorum documentorumque experientiâ principes institui, consulenti respondit: "Hostibus bello superatis, patrem virtutibus supera: Demetrium philosophum ausculta." Brevi monito, in virtutes fecundo, imbutus, cursum celeravit; et patri, qui obviam processerat, inopinus occurrit: salutansque, sed rumorum memor, "Veni," inquit, "pater, veni." Simul ruunt in amplexus; pater, incertum, an filius probatâ fide lætior.

[Urbs totaque Italia pro Titi reditu in lætitiam effusa. Senatus duplicem triumphum principi et Cæsari decrevit. At ipsi unico contenti, ne inani impensâ gravaretur respublica. Tum primum ab Urbe conditâ pater filiusque visi in eâdem triumphali pompâ. At, ut nova, sic magnifica fuêre triumphi decora. Plurimâ adhuc nocte, milites stetêre prope Isidis templum. Ibi Vespasianus Titusque noctem egerant: primo diluculo, caput lauro redimiti, et purpureis induti vestibus, in Octaviæ porticum processerunt: eos senatus, præcipuus quisque magistratuum, et equester ordo excepit. Ut in tribunali eburneisque sellis consedêre, laureati et sericati milites solitis acclamationibus imperatorum virtutes attollunt: mox, facto silentio, Vespasianus, velato

capite, sollennes preces concipit; idem quoque precatus est Titus. Tum Vespasianus, assistentem concionem paucis allocutus, milites ad paratum prandium dimittit. Ipse cum filio ad triumphalem portam regressus: ibi post levem cibum, triumphales vestes induunt; cæsisque ante deos, ad portam adstantes, victimis, cœpit pompa, apparatu maxima.

[In hac enim imperii pace, subacti orbis opes, artium miracula, naturæ rara quæque ostentata: prævectæ quoque immensæ purpurearum Babylonicâve arte pictarum vestium, gemmarum, in coronas aliaque id genus ornamenta compositarum, strues: præfulgebant deorum simulacra, magnitudine et arte stupenda; ipsaque animalia, suis quæque naturis expressa. Cuncta autem auro, argento, ebore splendida: bajuli quoque purpureis aureisque radiabant indumentis: ipsa captivorum deformitas ornamentorum varietate illustrata. Tantas inter opes conspicuæ in primis immanes ferculorum moles, in tres quatuorque tabulatorum ordines exstructæ: inde patebant intuentium oculis mirâ arte expressa singula Judaïci belli eventa, prœlia, transfugia, captivorum agmina, urbium, castellorum oppugnationes, tectorum exscidia, templi incendia, flumina, non in virentes, sed in torridos campos, immissa: in singulis autem ferculis ostentui erant Judæorum duces, eodem loci corporisque habitu, quo fuerant capti: gestatæ quoque naves plurimæ. Post visebantur templi monimenta, quæ inter eminebat mensa aurea, aureum candelabrum, et ultimum spolium, Judaïca lex. Indè sequebantur longo ordine victoriarum tituli: mox triumphales Vespasiani Titique currus, quibus adequitabat Domitianus consul. Circumductâ per theatra pompâ, ut irruenti undique plebi fieret satis, ventum ad Capitolium. Tum substitit pompa: præcipuus belli dux Simon, laqueo in clivum, foro imminentem, tractus, virgisque cæsus, interfectus est. Sic expiato scelere, victoribus acclamatum: cæsæ victimæ; et impera-

tores in Jovis Capitolini gremio lauream posuêre, neglecto victoriæ cognomento. Inde publicos inter plausus in Palatium discessêre: reliquum diei lætitiæ datum, totâ Urbe in epulas effusâ.

[Tum, silentibus bellis, clusus est Janus. Ut pacis, qualis a divi Augusti temporibus haud contigerat, monimentum exstaret, Vespasianus Pacis templum, maximum pulcherrimumque Urbis opus, ædificavit: ibi, præter cætera ornamenta, opes vasaque templi Hierosolymitani dicata: lex, velaque in Palatio reposita. Cum ita factum satis religionibus, in morum emendationem conversa sunt studia, conspirantibus principis Titique votis, ipsâ Urbe vitiorum mole fessâ.]

INDEX

In Libros Taciti, et Broterii Supplementa.

Numeri, absolute positi, ad Annales referuntur: H. adjunctum habentes, ad Historias: G. ad libellum de Moribus Germanorum: A. ad Vitam Agricolæ: O. ad Dialogum de Oratoribus: S. Ap. et p. ad Supplementa et Appendicem Broterii, et nostræ editionis pagellas.

B.

H.

I.

M.

N.

O.

P.

T.

Excudit S. Hamilton, Weybridge, Surrey.